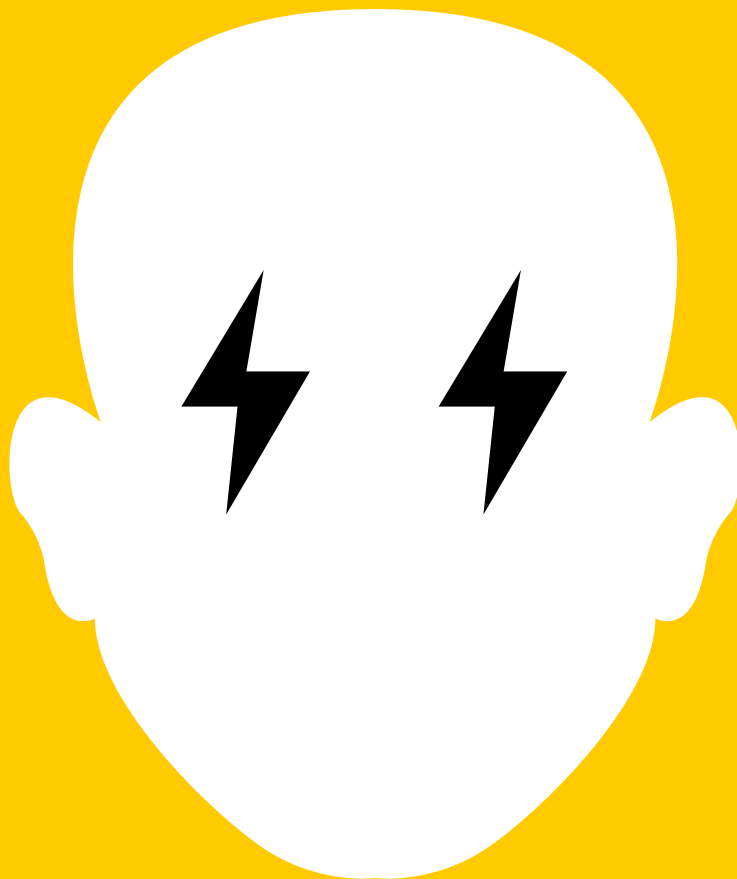

SALUT MENTAL I VIOLÈNCIA

OBSERVATORI DE MITJANS I SALUT MENTAL · INFORME 2015

Coordinació de l'Observatori de Salut Mental i Mitjans:
Matilde Gordero i Magdalena Oliver

Coordinació del Grup Barnils:
Anna Bonet i Laia Soldevila

Coordinació d'Obertament:
Josep Casanova, Laura Quinto i Ariadna Rogero

Científic de dades: **Dan Ouchi**

Disseny estètic i maquetació: **Helena Olcina (Fàbrica Gràfica)**

Correcció lingüística: **L'Apòstrof**

Fotògraf: **Eduard Miguel**

Equip d'anàlisi i redacció de premsa escrita:
Maria Manyosa
Magdalena Oliver
AnnaMarta Roca
Enric Rodon

Equip d'anàlisi i redacció d'audiovisual:
Ignasi Franch
Laura López
Esther Pedrós

Amb l'assessorament d'**Enric Agut, Dani Ferrer, David Garcia i Isard Vila**,
activistes d'Obertament

Agraïments: **Sala Beckett**

Edita: **Apunts, empresa d'economia social, dedicada a donar oportunitats laborals a persones amb trastorns de salut mental**

Imprès a Catalunya

ISBN: 978-84-608-7770-7

Obertament, Aliança catalana de lluita contra l'estigma en salut mental
obertament@obertament.org | 93123717
Ronda Sant Pere 28, entresol C, Barcelona.

Aquesta obra està subjecta a la llicència de Reconeixement-NoComercial-SenseObraDerivada 3.0 de Creative Commons. Si voleu veure una còpia d'aquesta llicència, accediu a <http://creativecommons.org/licenses/by-nc-nd/3.0/es/> o envieu una carta sol·licitant-la a Creative Commons, 444 Castro Street, Suite 900, Mountain View, California, 94041, EUA.

ÍNDEX

2 | Noves formes de treball per sensibilitzar l'audiència. Article de Xavier Trabado, president d'Obertament

4 | Quan la informació s'acosta perillosament al prejudici. Article de David Bassa, president del Grup Barnils

6 | Menys estigma però menys notícies positives, vet aquí la qüestió

8 | El que diuen les dades de la premsa escrita

10 | Els casos que han fet parlar

12 | El tractament de l'accident de Germanwings, un cop baix per la salut mental

16 | Cas IES Joan Fuster: l'estigma va partir d'una font oficial

19 | "Jo no sóc l'enemic de ningú". Entrevista a Dani Ferrer, activista d'Obertament

22 | Internacional al capdavant de les seccions més estigmatitzadores

25 | La secció d'Opinió no sap parlar de salut mental

27 | "El pitjor de conviure amb un trastorn és la mirada dels altres". Entrevista a Enric Arqués, psicòleg clínic

30 | El que diuen les dades de la ràdio i la televisió

32 | La salut mental és protagonista a la ràdio

35 | La improvisació perjudica la televisió

38 | Obertament esmorza amb els periodistes

40 | Alerta Estigma segueix treballant: L'activitat de 2015

42 | Epíleg: 2015, un any desafortunat per a la salut mental als mitjans de comunicació

44 | Annex I: Metodologia de l'anàlisi de la premsa escrita

47 | Annex II: Metodologia de l'anàlisi audiovisual

PRÒLEG

Noves formes de treball **per sensibilitzar l'audiència**

XAVIER TRABADO

PRESIDENT D'OBERTAMENT

Ens alegra presentar l'anuari de l'Observatori de mitjans del 2015, creat per Obertament conjuntament amb el Grup Barnils, que com a tema central aborda l'associació que es fa entre trastorns mentals i violència des de certs mitjans de comunicació i que influencien de forma molt significativa la societat.

Des d'Obertament hem començat a desenvolupar noves formes de treball per abordar amb els professionals la manera de tractar aquests successos

Aquest 2015 ha estat un any especialment mogut a causa dels esdeveniments que han succeït i que han tingut un gran ressò mediàtic. El més preocupant ha estat la imatge que s'ha transmès de la salut mental vinculant trastorns mentals i actes violents. L'associació entre salut mental i violència és un dels motius pels quals hem rebut més alertes de missatges estigmatitzadors per part de la ciutadania durant el 2015. La paradoxa és que els estudis realitzats demostren que no hi ha cap relació entre els problemes de salut mental i els actes violents i fins i tot que les persones afectades per un problema de salut mental són propenses a ser víctimes de violència.

A partir dels fets que s'han esdevingut durant el 2015 i el seu tractament als mitjans de comunicació, ens referim aquí en especial als casos Germanwings i l'institut Joan Fuster, des d'Obertament hem començat a desenvolupar noves

formes de treball per abordar amb els professionals la manera de tractar aquests successos. Durant els mesos de juny i juliol hem iniciat sessions de sensibilització i diàleg amb periodistes amb l'objectiu d'aportar una nova visió sobre la salut mental, examinant en detall els principals errors que ens trobem a l'hora de tractar la salut mental als mitjans i aportar recursos i eines als professionals. Són moltes les variables que es posen en joc a l'hora de comunicar i fer notícia sobre un fet violent. De vegades les fonts no són fiables, altres vegades apareix la urgència de donar respostes davant de fets inexplicables, i en ocasions són les mateixes fonts oficials les que associen el fet a un trastorn mental. En tots els casos els professionals de la comunicació que han participat als *esmorzars amb periodistes* organitzats per Obertament, han reconegut jugar un paper important en la manera de transmetre una notícia, sobretot quan apareix aquesta associació entre un fet violent i un trastorn mental. D'altra banda, tots els periodistes han estat d'acord que el paper de la primera persona és primordial per sensibilitzar l'audiència. Els testimonis aporten històries que ajuden a visibilitzar les problemàtiques integrades a la

vida quotidiana, així com a desmuntar mites sobre la salut mental.

Les conclusions de les accions de sensibilització que s'han dut a terme, recollides d'impressions i comentaris tant de professionals de la comunicació com d'activistes d'Obertament, han estat molt positives. És per això que des d'Obertament tenim la ferma intenció de treballar amb els professionals de la comunicació oferint recursos, eines, accions de sensibilització en el futur, perquè progressivament esdevinguin aliats per canviar la visió de la societat sobre els trastorns mentals i les persones afectades.

En conclusió, creiem que és fonamental que l'estigma es deixi de reproduir als mitjans per tal que la lluita contra la discriminació en salut mental sigui efectiva. Entenem també que la salut mental és probablement una de les qüestions més complexes i més sensibles que els mitjans poden cobrir. Esperem que sigui del vostre gust aquest anuari i, sobretot, que sigui de gran utilitat tant per a professionals i estudiants de comunicació com per a totes aquelles persones compromeses en la lluita contra l'estigma.

El paper de la primera persona és primordial per sensibilitzar l'audiència. Els testimonis aporten històries que ajuden a visibilitzar les problemàtiques integrades a la vida quotidiana, així com a desmuntar mites sobre la salut mental

INTRODUCCIÓ

Quan la informació **s'acosta perillosament al prejudici**

DAVID BASSA

PRESIDENT DEL GRUP DE PERIODISTES RAMON BARNILS

A l'informe de 2014 ja hem constatat fins a quin punt el llenguatge periodístic ha contribuït i contribueix a l'estigmatització dels que tenen o han tingut algun trastorn de salut mental. La feina a fer és molta. I

aquesta és la voluntat d'aquests informes, la de servir d'eines per fer reflexionar la professió i trencar una estigmatització que, en tot allò vinculat a la salut mental, és generalitzada. Ara bé, dins de la gene-

ralitat de l'estigma, podem arribar a establir diferents gradacions. I la pitjor estigmatització la trobem en totes les notícies sobre fets violents o luctuosos, com constata molt clarament l'informe de 2015.

Si cada cop que hi ha alguna notícia violenta, els mitjans de comunicació estigmatitzen els trastorns mentals, lluny d'entendre'ls com el que són, la societat tendeix a percebre'ls cada cop més com un fet dramàticament negatiu

L'any passat no va ser un any excepcional. Sempre que hi ha notícies sobre accidents, agressions o fins i tot assassinats, si alguna de les fonts apunta al més mínim indici que el presumpte culpable tenia algun tipus de trastorn mental, tots els mitjans de comunicació s'hi agafen com si fos un ferro roent. I a partir d'aleshores la dinàmica informativa entra en una espiral que acaba, gairebé sempre, amb el convenciment generalitzat que el trastorn mental ha estat, de fet, la causa real de l'agressió. Un cop més, la informació queda molt lluny de la realitat i molt a prop del prejudici.

Això passa sempre, però el 2015 hem viscut tres notícies de gran impacte que han evidenciat l'estigmatització de la forma més crua possible: l'accident de Germanwings, els atemptats de París i l'assassinat d'un professor a mans d'un alumne a l'institut Joan Fuster de Barcelona. En tots tres casos, les informacions van passar de la confusió inicial, en què tot era difús i vague, a la concentració de tots els focus en els suposats trastorns mentals del pilot de Germanwings, dels terroristes de París i de l'alumne homicida de Barcelona.

La reflexió que s'imposa és: estem segurs que tot es deu a problemes de salut mental? Si els malaurats protagonistes d'aquestes notícies no haguessin patit cap tipus de trastorn no haurien fet el mateix? És a dir, no hi ha més causes socials, polítiques i econòmiques que expliquin aquest tipus de conductes? Segons els experts, la resposta és clara: la societat tendeix a simplificar els problemes perquè així és més fàcil etiquetar-los i classificar-los. I un cop fet això, ja podem mirar cap a un altre cantó ben tranquils.

Però això, a part de ser fal·laç, a part d'estar fent-nos trampes al solitari, suposa un salt qualitatiu en l'estigmatització dels problemes mentals, perquè encara allunya més la societat de la realitat d'aquests trastorns. Uns trastorns que –recordem-ho– afecten aproximadament el 24 % de la població catalana. Un de cada quatre de nosaltres, en un moment o altre, patirem algun tipus de problema de salut mental. I no passarà res, perquè tenen tractament i la gran majoria són transitoris.

Però si cada cop que hi ha alguna notícia violenta, els mitjans de comunicació estigmatitzen els trastorns mentals,

lluny d'entendre'ls com el que són, la societat tendeix a percebre'ls cada cop més com un fet dramàticament negatiu. Vaja, que no és que ens haguem acostumat a llegir titulars que parlen de «l'esquizofrènia de l'economia» o d'una «societat psicòtica», és que cada cop són més els ciutadans que tenen assumit que els qui conviuen amb algun tipus de trastorn mental són potencialment perillosos. I aquesta és la prova més clara, més crua i més trista de la gravetat de l'estigmatització. Per això cal trencar aquesta dinàmica que s'ha empeltat en les inèrcies periodístiques, perquè si no hi posem remei, si no ho aturem, l'estigma sempre tendeix a empitjorar.

Cal trencar aquesta dinàmica que s'ha empeltat en les inèrcies periodístiques, perquè si no hi posem remei, si no ho aturem, l'estigma sempre tendeix a empitjorar

CONCLUSIONS

Menys estigma però menys notícies positives, vet aquí la qüestió

L'índex d'estigma ha tornat a situar la premsa escrita massa lluny del que és convenient. El resultat, el 4,33, indica que s'ha publicat un nombre considerable de notícies on ha imperat la mala praxi i la salut mental no s'ha abordat de manera adequada. És paradoxal que, tot i que l'estigma ha disminuït un punt respecte de l'any anterior, el 2015 hi ha hagut menys notícies valorades com a positives.

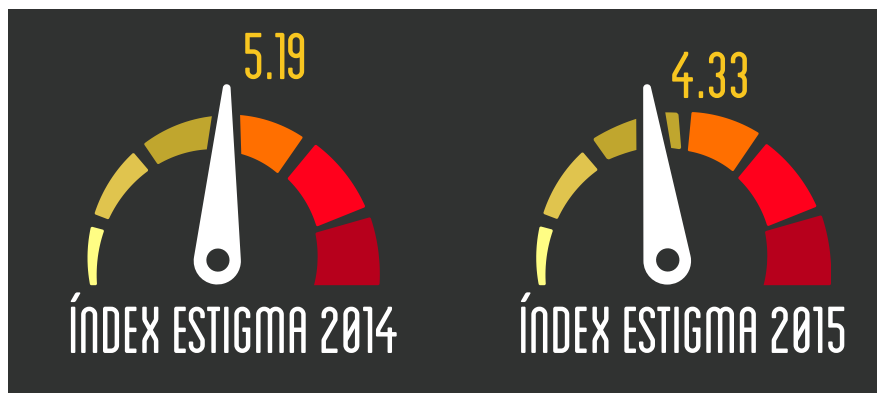
L'anàlisi de les notícies que han tractat la salut mental a les 5 capçaleres de referència del país ha permès saber exactament la quantitat de continguts estigmatitzadors que s'han publicat.

L'índex d'estigma és el resultat de comparar les notícies aparegudes als diaris catalans valorades com a positives, negatives i neutres.

S'han valorat com a positives les notícies que han transmès una clara voluntat de combatre l'estigma envers la salut mental en qualsevol dels seus elements – titular, contingut, imatge, peu d'imatge i fonts –, i no han mostrat cap criteri negatiu o estigmatitzador. Les notícies valorades com a negatives han estat les que han transmès l'estigma a través d'un o més elements. S'han considerat neutres les notícies que no han transmès cap criteri que contribuís a alimentar

l'estigma, però que tampoc han tingut la intenció de trencar-lo. Alguns exemples són les notícies que parlen d'avenços en el tractament de problemes mentals, o les que donen xifres d'incidència de trastorns en la població.

El 2014 va ser el primer cop que es va obtenir l'índex d'estigma amb un resultat preocupant ja que se situava a la zona mitjana-alta amb un 5,2. El resultat de 2015, el 4,33, indica que no s'ha millorat substancialment respecte a l'any anterior, però el que és alarmant és el fet que el percentatge de notícies positives ha disminuït i és encara més baix, només el 7 % del total (el 2014 va

ser del 10 %). Segueixen estant molt per sota de les notícies negatives, que han suposat el 47 % del total.

Només 6 notícies del miler que s'han analitzat han rebut una valoració positiva de tots els elements.

L'explicació a què amb uns resultats tan pessimistes l'índex d'estigma hagi descendit un punt respecte a l'any anterior, és que hi ha hagut un petit descens de les notícies negatives, mentre que les notícies neutres s'han incrementat.

El 2015 ha estat un any sacsejat per fets violents i criminals que han commocionat la societat i que hem seguit amb atenció a través dels mitjans de comunicació. Periodistes i articulistes,

buscant una explicació a tanta agressivitat i violència, massa cops han caigut en la mala praxi de relacionar-les amb problemes de salut mental de manera gratuïta i estigmatitzadora. Aquest fet, sens dubte ha influït en els resultats de l'anàlisi, però el criteri que segueix decantant en major mesura cap a la valoració negativa és l'ús inapropiat dels conceptes que fan referència a la salut mental. «Psicosi» i «esquizofrènia» segueixen apareixent a qualsevol secció del diari amb un ús pejoratiu per explicar situacions que no tenen res a veure amb la salut mental.

Per altra banda, s'ha constatat la dinàmica que ja s'observava en l'anàlisi de l'any anterior: quan la salut mental es tracta com a tema principal, la valoració

de les notícies és majoritàriament positiva. Tot i això, el 2015, també hi ha hagut un descens de valoracions positives en notícies que han tractat la salut mental com a tema central en benefici de les notícies valorades com a negatives, que ha augmentat 12 punts respecte a l'any anterior.

En canvi, quan la salut mental ha estat tractada com a tema secundari, un percentatge baixíssim, només l'1,26%, ha destacat valors positius, la resta d'aquestes informacions s'han valorat com a negatives, 26,63 %, o neutres, 72,11 %.

Pel que fa a les diferents seccions dels diaris, les dades han tornat a mostrar resultats sorprenents i han permès treure conclusions interessants respecte a com s'han tractat els greus esdeveniments ja esmentats. Les seccions que s'han encarregat d'explicar-los als lectors, Internacional, Societat, Opinió i Informació Territorial, han estat les més estigmatitzadores.

Aquest anuari incorpora una novetat: s'hi ha inclòs una anàlisi de peces de ràdio i televisió, que han ampliat la radiografia de com els mitjans audiovisuals parlen de la salut mental. Tot i tractar-se d'una mostra més reduïda, s'ha plantejat l'anàlisi a mode d'assaig i suposa un primer pas per ampliar-lo en el futur. Els resultats han aportat conclusions a tenir en compte ja que la ràdio s'ha situat indiscutiblement com el mitjà que millor tracta la salut mental, a força diferència de la premsa escrita i la televisió.

Periodistes i articulistes buscant una explicació a tanta agressivitat i violència han caigut en la mala praxi de relacionar-les amb problemes de salut mental de manera gratuïta i estigmatitzadora

EL QUE DIUEN LES DADES

945 NOTÍCIES ANALITZADES

Notícies positives: Aquelles que tenen algun criteri positiu i cap de negatiu en qualsevol dels elements analitzats.

Notícies neutres: Aquelles que tenen criteris neutres en algun dels elements analitzats i cap criteri positiu o negatiu.

Notícies negatives: Aquelles que tenen algun criteri negatiu en algun dels elements analitzats.

NOTÍCIES
EXCEL·LENTS

0,6%

Tots els criteris positius,
cap de negatiu
o neutre

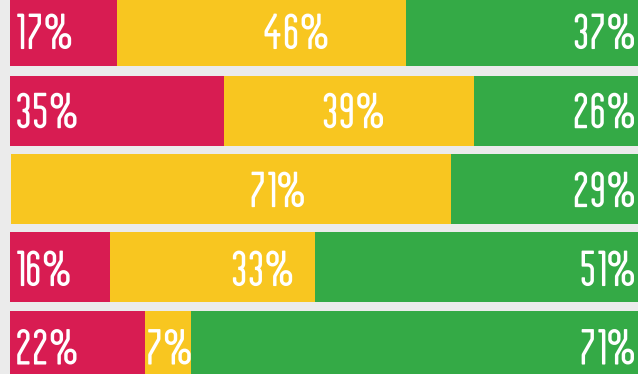
IMATGES
NEGATIVES EN
ARTICLES EL
CONTINGUT DELS
QUALS ES POSITIU

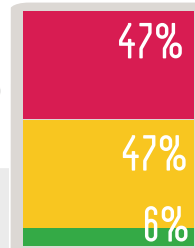
12,5%

TITULAR
CONTINGUT
PEU D'IMATGE
IMATGE
FONTS

ELEMENTS DE LA NOTÍCIA

TOTAL

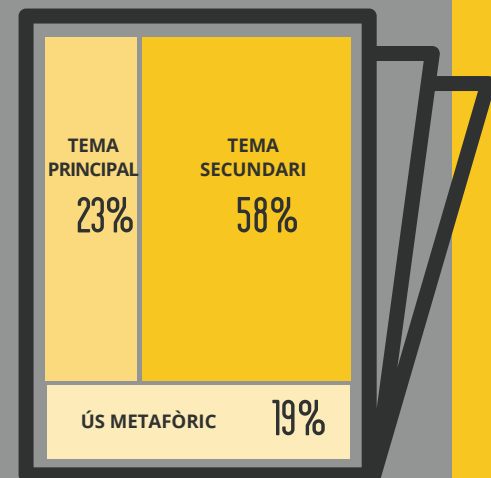
ÍNDEX ESTIGMA 2015

4.33

PARAULES CLAU MÉS UTILITZADES

IMPORTÀNCIA QUE ES DÓNA A LA SALUT MENTAL

LES SECCIONS QUE MÉS ESTIGMATITZEN

INTERNACIONAL
30%

SOCIETAT
20%

OPINIÓ
17%

INFORMACIÓ
TERRITORIAL
12%

CULTURA
10%

ESPORTS
2%

DOMINICAL
2%

PORTADA
2%

ECONOMIA
1%

CONTRAPORTADA
1%

POLÍTICA
0,75%

MITJANS
0,75%

TEMA DEL DIA
0,5%

ELS CASOS QUE HAN FET PARLAR

CAS GERMANWINGS

Un avió de la companyia Germanwings que fa la ruta Barcelona-Düsseldorf s'estavella als Alps francesos, amb el resultat de 150 persones mortes. Tot indica que és una acció intencionada del copilot, Andreas Lubitz. Els mitjans relacionen aquesta acció com a conseqüència dels problemes de salut mental de Lubitz, que havia estat en tractament per depressió.

7 DE GENER

ATEMPTAT CONTRA CHARLIE HEBDO

A París, prop de les 11 del matí, dos homes armats protagonitzen un clar atemptat contra la llibertat d'expressió amb l'assalt a la revista satírica Charlie Hebdo. Maten 12 persones i en fereixen 11 més. Els dies posteriors els sospitosos de l'assalt i el seu còmplice, acorralats per la policia, protagonitzen diversos tirotejos i segrestos amb ostatges que provoquen més víctimes mortals. El pànic i el caos que viu la ciutat és explicat des dels mitjans de comunicació amb expressions com "psicosi terrorista" de manera reiterada. També es publiquen els testimonis de fonts irrellevants que qualifiquen els terroristes de "malalts mentals".

24 DE MARÇ

20 D'ABRIL

CAS INSTITUT JOAN FUSTER

Un noi de 13 anys, estudiant de 2n d'ESO, mata un professor i fereix quatre persones més a l'institut Joan Fuster de Barcelona. El mateix dia dels fets, la consellera d'Ensenyament, Irene Rigau, diu que l'agressor podria haver patit un brot psicòtic. Els mitjans reproduïen aquesta afirmació sense tenir-ne el diagnòstic. El noi és ingressat a la unitat psiquiàtrica de l'hospital de Sant Joan de Déu.

ASSASSINATS MASSIUS ALS EUA

Als Estats Units hi ha hagut més de 300 tirotejos en un any. Entre d'altres, el 18 de juny hi ha 9 morts en una església de la comunitat negra a Charleston, Carolina del Sud; l'1 d'octubre a una universitat d'Oregon, hi moren 15 persones; o el 2 de desembre hi ha 17 morts en un centre de discapacitats de San Bernardino, Califòrnia. En moltes de les informacions que pretenen explicar aquestes massacres, les fonts autoritzades que es citen es refereixen als autors dels fets com a "malalts mentals", tot i no conèixer cap diagnòstic que ho corrobori.

DEBAT SOBRE L'ACCÉS A LES ARMES ALS EUA

El 2015 quasi cada dia s'ha produït un assalt amb arma de foc als Estats Units amb el resultat de 13.000 morts. Aquestes xifres alarmants han encetat un debat sobre l'accés a les armes. El president Barack Obama ha proposat limitar les llicències d'armes a alguns col·lectius, un d'ells seria el de les persones amb problemes de salut mental ja que se les considera proclius a cometre actes de violència. Articles dels diaris catalans han reproduït aquesta visió estigmatitzadora sense matisar-la ni documentar-se amb l'opinió de professionals de la salut mental.

13 DE NOVEMBRE

TOT EL 2015

NIT D'ATEMPTATS A PARÍS

París viu una onada d'atemptats la nit del 13 de novembre amb el resultat de 129 morts i 400 ferits en diferents punts de la ciutat, entre ells a la sala de concerts Bataclan, on moren 89 persones. Hi ha una gran commoció, i tant a París com a altres ciutats europees es viu un clima de pànic pel terrorisme islamista i se suspenen esdeveniments multitudinaris. Els mitjans tornen a parlar de «psicosi terrorista» i es reproduïxen les declaracions de fonts que descriuen els autors dels atemptats com a «malalts mentals».

El tractament de l'accident de Germanwings **un cop baix per la salut mental**

El sinistre de l'avió de Germanwings va causar una gran commoció. Quan es va saber que el copilot havia estimbat l'aparell intencionadament, es va vincular la seva decisió als seus antecedents de depressió. La premsa va recórrer a la salut mental per explicar un acte terrible i aquest enfoc va fer créixer l'estigma cap a les persones que conviuen amb problemes de salut mental.

Poc abans de les 11 del matí del 24 de març, el vol 9525 de Germanwings que fa la ruta Barcelona-Düsseldorf es va estavellar als Alps francesos i va causar 150 morts. El sinistre va provocar un gran impacte arreu del món i a la societat catalana, d'on era gran part del passatge. Al dolor per la tragèdia de les víctimes s'hi va sumar l'estupefacció en conèixer que l'accident era fruit d'una acció deliberada del copilot, Andreas Lubitz.

Un cas amb valoració negativa

El tractament que va fer la premsa de l'estavellament del vol de Germanwings ha estat valorat majoritàriament de manera negativa degut a la vinculació d'aquest fet violent amb la salut mental.

Des d'un primer moment la premsa es va fer ressò que Lubitz havia estat en tractament psiquiàtric per depressió i es va donar per fet que els seus problemes de salut mental van motivar

la decisió d'estimbar l'avió. El fiscal de Marsella, fent públic un diagnòstic, va explicar que Lubitz patia una psicosi per problemes de visió i que temia perdre la llicència de pilot. També va donar a conèixer que tenia la baixa mèdica i ho havia amagat a Germanwings, i que els darrers anys havia visitat molts metges, incloent-hi psiquiatres.

Als diaris es van publicar un bon nombre d'informacions que especulaven i feien conjectures sobre la salut mental del copilot. En diferents articles es van consultar psicòlegs i psiquiatres perquè apuntessin possibles diagnòstics, es va parlar d'una ment pertorbada, d'un possible brot psicòtic, de trastorn delirant, d'estat depressiu, etc. que haurien portat Lubitz a acabar amb la seva vida i la del passatge de l'avió.

Les veus que alertaren del perill d'estigmatitzar van ser poques, tot i que les principals capçaleres catalanes es van fer ressò del comunicat d'Obertament que demanava que en el tractament mediàtic d'aquest cas no es fessin generalitzacions sobre el col·lectiu de persones amb problemes de salut mental per no alimentar l'estigma.

Les principals capçaleres catalanes es van fer ressò del comunicat d'Obertament que demanava que en el tractament mediàtic d'aquest cas no es fessin generalitzacions sobre el col·lectiu de persones amb problemes de salut mental per no alimentar l'estigma

Els corresponsals van fer un ús poc rigorós de les fonts

El tractament de la notícia es va fer des de les seccions d'Internacional i Societat dels diaris. Més enllà del que confirmaven la Fiscalia de Düsseldorf i la de Marsella, la premsa va investigar la vida de Lubitz, el seu entorn i el seu passat, i es va saber que havia comentat que un dia cometria un acte que li donaria molta notorietat. Alguns corresponsals, en els seus articles, es van fer ressò del que deien mitjans estrangers (New York Times, Bild, Le Parisien, Le Figaro) i els citaren com a fonts sense especificar d'on sortien les informacions publicades, que a vegades es podien considerar rumors, o s'atribuïen a «funcionaris propers al cas» sense identificar-los. Un rotatiu va citar un titular del diari sensacionalista Bild que encapçalava una notícia dient «El pilot boig». En una altra peça, un periodista va admetre que Bild va donar informacions errònies –que ell mateix havia publicat com a font– i acte seguit va tornar a utilitzar Bild com a font de nova informació no contrastada.

Una corresposnal va titular un article amb «Què li va passar pel cap» i hi

Els corresponsals sobre el terreny són els que cauen més sovint en l'ús poc rigorós de les fonts

apuntava el que, segons el seu criteri, hauria empès Lubitz a estimbar l'avió, sense contrastar les seves suposicions amb professionals de la psiquiatria: «trastorn delirant persistent i suïcidi estès són diagnòstics que podrien casar amb la decisió del pilot...».

És destacable que els corresponsals sobre el terreny són els que cauen més sovint en aquest tipus d'incorreccions. L'especulació i la manca de prudència es poden deure a l'exigència de sensacionalisme i immediatesa per competir en vendes amb altres diaris quan es produeix un fet tan impactant, però és clar que posen de manifest una manca de rigor i no deixen en bon lloc els periodistes que signen aquestes informacions.

En canvi, des de les redaccions es van escriure articles més reposats, segurament perquè el debat que s'hi va generar va ser enriquidor. Un periodista va publicar un article amb el títol «Antidepressius i suïcidi, una relació no demostrada» amb la intenció d'evitar l'estigma i de no especular amb supòsits.

Pel que fa a les imatges amb què es va il·lustrar el cas, cal destacar que per

elles mateixes no són estigmatitzadores, ja que la majoria mostren l'indret on es va estavellar l'avió, o bé fotos d'Andreas Lubitz en diverses situacions de la seva vida. És en alguns peus de foto on es vincula l'acció amb el trastorn mental que havia patit el pilot.

Tot i les especulacions publicades, el que les fonts oficials han informat sobre la salut mental de Lubitz no ha estat concloent per justificar el sinistre de Germanwings com un acte fruit d'un trastorn mental. En cap moment han fet conjectures sobre les causes que explicarien l'acció, ni han afirmat direc-

tament que obeïssin a un problema de salut mental. Fins i tot l'informe final de l'Oficina d'Investigació i Anàlisi per a la Seguretat de l'Aviació Civil de França (BEA), presentat el març de 2016, manté que hi va haver intencionalitat en l'acció però no pot concloure que fos sota la influència d'un trastorn mental.

Els debats que ha plantejat el cas, a la premsa

La catàstrofe de Germanwings va suscitar diversos debats a l'opinió pública i la premsa se'n va fer ressò. Es va parlar del dret a la intimitat dels pacients, de si és ètic revelar detalls dels diagnòstics

i els historials mèdics de les persones, i dels límits del secret mèdic quan els trastorns poden afectar la seguretat pública.

També es va reflexionar sobre la seguretat als avions i del control de la salut mental dels pilots per part de les companyies aèries, donant per fet que l'acció va estar vinculada amb un trastorn mental de Lubitz.

Cal remarcar que, arran d'aquest cas, diferents diaris van publicar articles positius per a la salut mental, com per exemple un reportatge on s'exposava que les persones amb depressió poden treballar (Ara, 11 d'abril: «Tinc depressió i puc treballar»). O l'article amb reflexions interessants i necessàries d'Antoni Puigverd (La Vanguardia, 30 de març: «La mort i la primavera»), que apunta a la capacitat de fer mal dels éssers humans: «L'optimisme contemporani no pot suportar la idea que la condició humana porta incorporat el mal». L'autor indica que la por que ens fa reflexionar sobre la maldat ens porta a derivar el tema cap a d'altres aspectes com el de la seguretat.

7 de cada 10 notícies sobre fets violents parlen de problemes mentals

A més de la tragèdia de Germanwings, durant 2015 hi ha altres casos en què la premsa va relacionar salut mental amb violència. Fent referència a diversos atemptats terroristes a París –la matança de Charlie Hebdo el 7 de gener i l'assalt terrorista a la sala Bataclan el 13

CRITERIS NEGATIU EN EL CONTINGUT DE LES NOTÍCIES

de novembre-, algunes peces publicades esmentaven fonts que qualifiquen els autors d'aquests fets com a «malalts mentals». Informant sobre els assassinats massius als Estats Units, es van citar declaracions de responsables polítics i fins i tot del president Barack Obama en què es referien a les persones que cometen tirotejos com a persones «boges». O arran de la mort del bateria de la banda Los Piratas per un tret d'un guàrdia civil, algunes informacions van justificar l'acció policial per l'actitud violenta del músic, que es va atribuir a un trastorn bipolar.

La vinculació de salut mental i violència apareix sobretot en notícies que tracten la salut mental de manera secundària, vinculant-la al tema principal, fins al punt que 7 de cada 10 informacions han presentat aquesta relació estigmatitzadora.

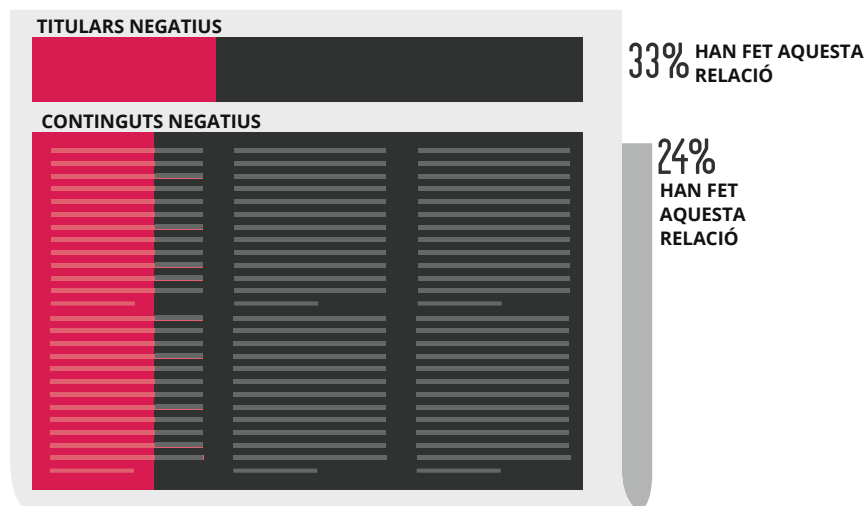
En comparació als altres elements de la notícia, al titular és on més apareix la vinculació de salut mental amb violència. Al titular, l'element més visible que funciona com a reclam que convida a llegir la notícia, és on es tendeix a simplificar la informació a causa de

l'espai reduït. El fet que al contingut de les notícies aquest criteri negatiu es redueixi mostra que, un cop a dins de la notícia, en bona part d'informacions el contingut matisa el titular.

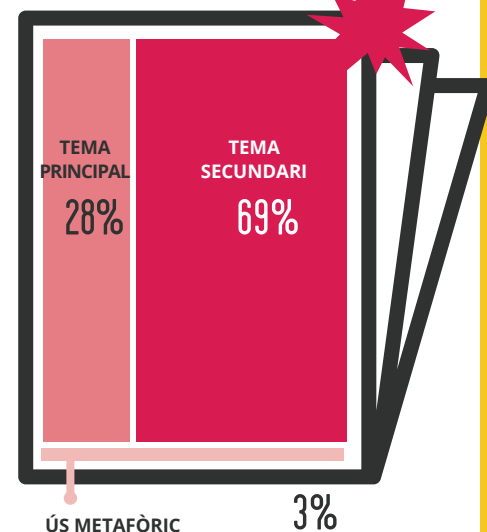
Ara bé, tot i que la ja esmentada vinculació de salut mental i violència ha aparegut en el 35 % d'informacions amb valoració negativa, ho ha fet per darrere de l'ús pejoratiu de conceptes psiquiàtrics o expressions populars ofensives, que ha estat el criteri més estigmatitzador amb el 55,5% d'aparicions.

VINCULACIÓ DE LA SALUT MENTAL AMB VIOLÈNCIA

TITULARS I CONTINGUTS

IMPORTÀNCIA DE LA SALUT MENTAL A LA NOTÍCIA

Cas IES Joan Fuster: l'estigma va partir d'una font oficial

Poques setmanes després de l'impacte que va suposar l'accident de Germanwings, la societat catalana es va veure sacsejada per un nou fet violent, aquest cop protagonitzat per un nen a l'institut Joan Fuster de Barcelona. En general, la premsa del país va demostrar cura en el tractament del cas, tot i que va manca una actitud crítica davant les declaracions precipitades de l'exconsellera d'Ensenyament que va atribuir els fets a un trastorn mental del menor.

El 20 d'abril de 2015, cap a dos quarts de deu del matí, un alumne de l'institut

Joan Fuster de Barcelona va entrar al centre armat amb una ballesta que havia fabricat ell mateix i va agredir mestres i companys, amb la dissort que un professor va rebre una ferida mortal.

Feia menys d'un mes de l'accident de Germanwings. Els mitjans tot just havien començat a pair i a analitzar els errors comesos durant les dues setmanes d'informacions i especulacions continuades a les seccions d'Internacional i de Successos.

El nou cas va ser especialment colpidor tant per a l'opinió pública com per als

periodistes que van haver de cobrir la notícia. Mai a Catalunya havia passat res de semblant, fins aleshores fets d'aquest tipus s'associaven a les armes de foc i als EUA. La proximitat geogràfica i emocional van posar a prova la premsa del país ja que el codi deontològic, les bones pràctiques i el rigor de la professió van tornar a competir amb el sensacionalisme, la immediatesa i la batalla per aconseguir més visites i més audiència.

Els periodistes en van ser conscients i l'experiència de Germanwings els va permetre enfocar el cas de l'IES Joan Fuster amb més maduresa i serenitat. Pepa Masó, directora adjunta d'El Punt Avui ho expressava així: «El cas de Germanwings ens va servir per tocar de peus a terra en temes ètics [...] Hem de començar a aprendre d'altres països en allò que té relació amb el respecte a la intimitat».

Llums en el periodisme, ombres en les fonts

En aquest cas concret, molt marcat per la presència de menors d'edat en els fets, la informació oferta per la majoria dels mitjans catalans va tenir en compte la Llei de protecció de la infància i va demostrar respecte pel dol de les víctimes, fent cas de la petició de professors i alumnes que se sentien assetjats per fotògrafs i càmeres.

Malgrat tot, es va cometre un error que va condicionar la informació i va ajudar a incrementar els nivells d'estigma sobre les persones que conviu amb problemes de salut mental.

L'errada va partir de la llavors consellera d'Ensenyament, Irene Rigau, quan, durant la mateixa tarda dels fets, va donar explicacions en una roda de premsa i va atribuir un presumpte brot psicòtic com a desencadenant de l'agressió.

El diagnòstic emès per una font oficial de rang institucional tan elevat no va ser contrastat ni qüestionat per cap mitjà, que el van difondre des d'un primer moment. No va ser fins uns dies més tard que mitjans i periodistes van

ser conscients de la precipitació i de la manca de prudència i van començar a matisar les informacions respecte de l'estat de salut del noi.

La precipitació de la consellera

A banda del que va motivar la consellera Rigau a parlar als mitjans d'un diagnòstic basat en una suposició, és evident que les seves declaracions van ser imprudents. Un diagnòstic mèdic no s'ha de publicar mai per respecte al pacient, si no és en una sentència judicial –de fet, al marge de les declaracions

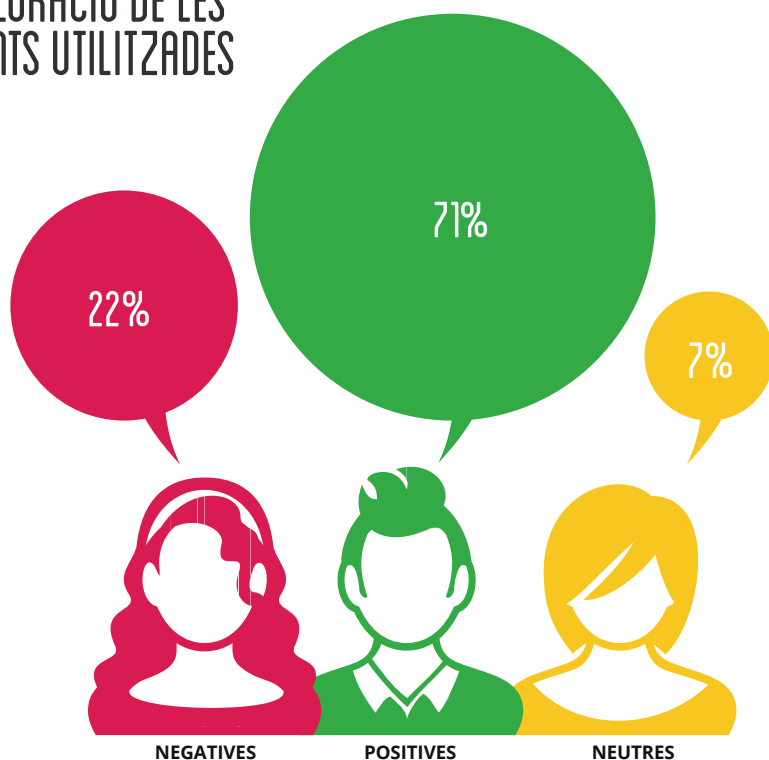
de la consellera, el diagnòstic de l'autor dels fets no ha aparegut als diaris–, i cal constatar que és veritablement complicat, segons les fonts especialitzades consultades, fer una avaluació mèdica amb garanties en escassament 10 hores.

Una altra prova d'aquesta precipitació va sorgir l'endemà, quan els professionals mèdics de l'hospital Sant Joan de Déu que tractaven directament amb el nen no van voler donar cap mena d'informació sobre el seu diagnòstic, mentre que els sindicats de docents CCOO, CGT, USTEC i els Col·legis de Psicòlegs i Psiquiatres catalans creien que l'estat de salut mental del menor no explicava per si sol el succés i que calia anar més enllà. Les declaracions de la consellera, des de la seva posició de font oficial, van alimentar l'estigmatització de les persones que conviuen amb problemes de salut mental, i la premsa, que les va publicar sense fer-ne una valoració crítica, també va contribuir a l'estigma.

Definint i combatent l'estigma oficial

L'estigma des d'una font oficial és aquell que ve donat, voluntàriament o involuntària, des dels càrrecs autoritzats per parlar als mitjans, ja siguin cossos policials, membres del govern o persones designades per empreses o institucions. Un dels casos més habituals passa quan els cossos policials emeten diagnòstics sense tenir autorització mèdica o relacionen fets violents amb algun tipus de trastorn mental. De fet, qualsevol altre organisme i/o els seus representants també poden transmetre

VALORACIÓ DE LES FONTS UTILITZADES

l'estigma si no són curosos amb les informacions, relacions i atribucions que fan als seus discursos o a les seves declaracions públiques.

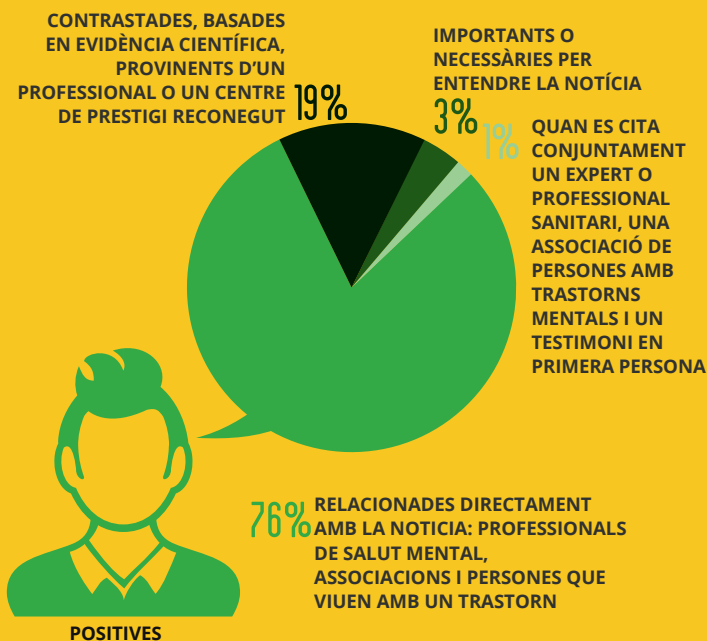
Per tal d'evitar l'estigmatització, és important que els periodistes contrastin les informacions amb l'ajut de fonts adequades com poden ser l'opinió d'un professional de la salut mental, d'una associació del sector o d'una persona que convisqui amb un problema de salut mental.

En el cas de l'IES Joan Fuster es va posar de manifest que la premsa catalana no es va deixar portar pel sensacionalisme de la notícia, però va mancar una visió crítica cap a les declaracions oficials, que es van reproduir sense ser matisades. Els periodistes han de ser conscients que l'estigma cap a la salut mental pot partir de qualsevol font, també de les autoritzades, per tant han d'aplicar sempre un bon criteri a l'hora de reproduir qualsevol declaració.

Els periodistes recorren poc a les fonts per contrastar la informació

En l'anàlisi del tractament de les fonts, s'observa que la majoria, concretament el 70,76 %, són de caire positiu. A primera vista pot semblar una xifra optimista, però un cop processades totes les dades de l'estudi es comprova que no consta cap tipus de font a la majoria de notícies. Així doncs, quan un periodista busca i consulta fonts, ho fa correctament, malgrat que no se n'acostumen a fer servir.

CRITERIS DE LES FONTS VALORADES COM A POSITIVES I NEGATIVES

ENTREVISTA

“Jo no sóc l'enemic de ningú”

Dani Ferrer té 42 anys. És activista d'Obertament des de fa 4 anys i fa diferents activitats dins del món associatiu

Com es va manifestar el teu problema de salut mental?

Al principi es va trencar la meua rutina, la manera de funcionar. De cop i volta, em vaig trobar amb dificultats i no entenien per què em passava tot allò. Vaig perdre amics, em tancava a casa..., però sempre hi ha algú que dona l'aler-

ta i et porta al metge. Llavors et diagnostiquen, comences el tractament....

Com vas enfocar la teua vida després del diagnòstic?

Costa molt refer la vida. Vols recompondre el que s'ha trencat amb la crisi, i aleshores és quan pot aparèixer la

discriminació, la incomprensió, que la gent t'ignori o que siguin indiferents. Ho vas fent de mica en mica, de la millor manera que pots i aprofitant les qualitats que tens. Però si l'entorn és favorable, si tens una família que t'ajuda, que et dona suport moralment i econòmicament, si tens uns amics que estan per tu, i tu et preocupes pels amics, entre uns i altres les coses comencen a anar millor.

Què és el que més t'ha ajudat a tu?

En el meu cas, em vaig aferrar molt a la família. Als meus pares, a la meua germana... Abans del brot, vaig perdre molts amics, molts. Després, vaig intentar refer ponts i conèixer gent nova. Aquests nous amics m'han donat noves visions, m'han ajudat i m'entenen millor.

Quin paper ha jugat Obertament en aquesta etapa de la teua vida?

Obertament simbolitza una lluita organitzada i cívica, dirigida per persones

“Costa molt refer la vida. Vols recompondre el que s’ha trencat amb la crisi, i aleshores és quan pot aparèixer la discriminació, la incomprensió, que la gent t’ignori o que siguin indiferents”

amb coneixements que saben del que parlen. Com a eina de lluita contra l'estigma, és bàsic i fonamental. A la persona amb trastorn mental, no la podem tancar permanentment en una habitació, com s'ha fet durant segles. Ha de poder sortir, ha de poder fer una vida, ha de poder integrar-se i sentir-se inclosa a la societat.

Què t'aporta ser activista?

Sobretot activitat, des de les reunions periòdiques que fem els equips d'activistes fins a presentacions de campanya. També faig xerrades de sensibilització amb nanos joves, als instituts, amb universitaris, amb professionals... Això m'omple. Noto que la meua existència té una utilitat. Tinc un trastorn mental, però puc explicar l'experiència a altra gent, i potser aquesta gent sabrà actuar si alguna persona del seu entorn es troba amb un problema de salut mental.

El 2015 ha estat un any en què diverses notícies que han tingut un gran ressò mediàtic han relacionat la salut mental amb fets violents. Quina explicació hi trobes?

En alguns casos, s'ha especulat de manera lleugera i s'ha dit que una persona té un trastorn mental només pel fet que ha comès un acte violent. Aquesta és una associació fàcil i totalment irresponsable; no hi ha cap evidència entre aquesta connexió.

De totes les informacions que vas llegir durant aquest any, quina et va afectar més?

En el cas de Germanwings, hi va haver un periodista que va dir quelcom de l'estil: «ara tenim un nou enemic, que desconeixiem fins ara, que són les persones amb malaltia mental». Això em va ofendre molt. Jo no sóc enemic de ningú, què vol dir una afirmació així? No s'ha de generalitzar, es pot fer referència en concret a aquella persona que va fer una cosa molt lletja —que quedi clar que el que va fer és inexcusable—, però és una sola persona. Aquesta frase està publicada i està als diaris i a Internet, i això fa molt mal, és ofensiu.

“A la persona amb trastorn mental, no la podem tancar permanentment en una habitació, com s’ha fet durant segles. Ha de poder sortir, ha de poder fer una vida, ha de poder integrar-se i sentir-se inclosa a la societat”

Com s'haurien de tractar als mitjans temes tan delicats com el de Germanwings o el de l'agressió del nen de l'Institut Joan Fuster?

Jo aconsello als periodistes que siguin realistes, que es documentin bé i que sàpiguen de què parlen. Perquè quan parlen d'un trastorn mental o d'una persona amb trastorn mental, a l'instat recorrem als tòpics: és incoherent,

“Els periodistes haurien de tocar de peus a terra, conèixer millor la realitat de les persones que conviuen amb problemes de salut mental. Cada persona és diferent, no totes les persones afectades pel mateix trastorn hi conviuen igual”

és capritxós, és infantil, és un boig, és un tarat... S’ha de vigilar amb el llenguatge, ser més curosos, intentar no ofendre, no fer burla. Els periodistes haurien de tocar de peus a terra, conèixer millor la realitat de les persones que conviuen amb problemes de salut mental. Cada persona és diferent, no totes les persones afectades pel mateix trastorn hi conviuen igual. S’ha de parlar de les persones que tenen trastorns mentals amb responsabilitat i amb serietat.

Per què hi ha tant desconeixement de la realitat de les persones que conviuen amb problemes de salut mental?

Quan jo llegeixo notícies estigmatitzadores o discriminatòries, penso que hi ha certs tipus de periodisme que no té consciència social, que hi ha gent que va molt a la seva i no es preocupa pels problemes dels altres. Quan he llegit certes coses, he sentit indignació o m’he quedat abatut, fins i tot una mica rebotat. La meua reacció és: «jo vull fer alguna cosa en contra d’això, jo vull donar la cara i fer entendre que les coses no sempre són com ens les expliquen». Aquests periodistes haurien de pensar que moltes persones amb trastorns mentals també tenim implicacions en el món professional: n’hi ha que són psicòlegs, d’altres són periodistes, metges... Entre tots podem ajudar-los a enfocar millor aquests temes. Sobretot s’ha de respectar que les persones amb trastorn mental són molt diverses, cadascú té la seva individualitat, les seves particularitats, i no s’ha de generalitzar, no es pot ficar tothom al mateix sac.

Internacional al capdavant de les seccions més **estigmatitzadores**

El 2015 una sèrie d'esdeveniments que han provocat alarma i caos han omplert les pàgines dels diaris. Europa s'ha vist commocionada per greus atemptats, i als Estats Units s'hi han registrat més de 300 tirotejos i 400.000 incidents violents que han atiat el debat sobre la tinença d'armes. En moltes ocasions aquests fets, a falta d'informació, formació i temps, s'han explicat des dels problemes de salut mental i han situat la secció d'Internacional com la més estigmatitzadora.

A la secció d'Internacional, 3 de cada 4 articles han fet un ús negatiu de conceptes de salut mental, ja sigui per relacionar els trastorns amb actes criminals o per utilitzar metafòricament alguns conceptes per descriure situacions de pànic.

Al 2015, la secció de Cultura, que l'any anterior va ser la més estigmatitzadora, ha baixat fins al cinquè lloc de la llista, per darrere d'Internacional, Societat, Opinió i Informació Territorial. Tanmateix, no és que hi hagi hagut una millora en el tractament de les notícies culturals, sinó que el nombre de notícies d'Internacional s'ha més que triplicat. El que no ha canviat d'un any a l'altre són els motius de l'estigmatització; en els dos anys, la meitat de les males pràctiques han estat donades per l'ús metafòric dels conceptes de la salut mental, seguides a continuació per la ja esmentada vinculació d'actes violents amb trastorns mentals.

Un dels motius que expliquen que la secció d'Internacionals s'hagi posat al capdavant de les que més han transmès l'estigma envers la salut mental és que bona part de la cobertura dels greus atemptats i massacres que han sacsejat l'opinió pública s'ha fet a través d'agències de notícies. El periodista no ha entrevistat directament les fonts i no s'han contrastat les declaracions, bé per desconeixement o bé per l'exigència de donar una resposta ràpida, seguint la dinàmica de la producció periodística.

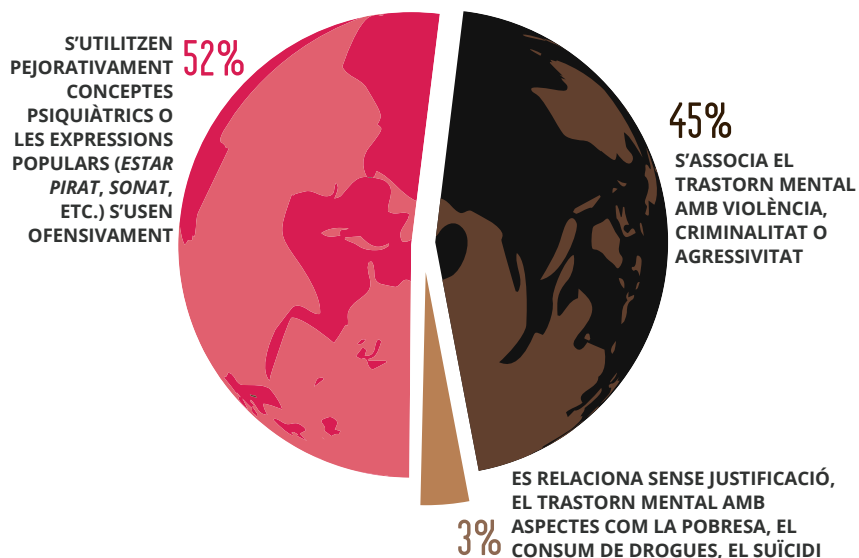
Pànic i psicosi no són sinònims

La salut mental no solament ha servit per explicar actes terribles realitzats per persones, sinó que també se n'ha fet un ús metafòric molt perillós per la necessitat de descriure la situació generada després d'un esdeveniment impactant.

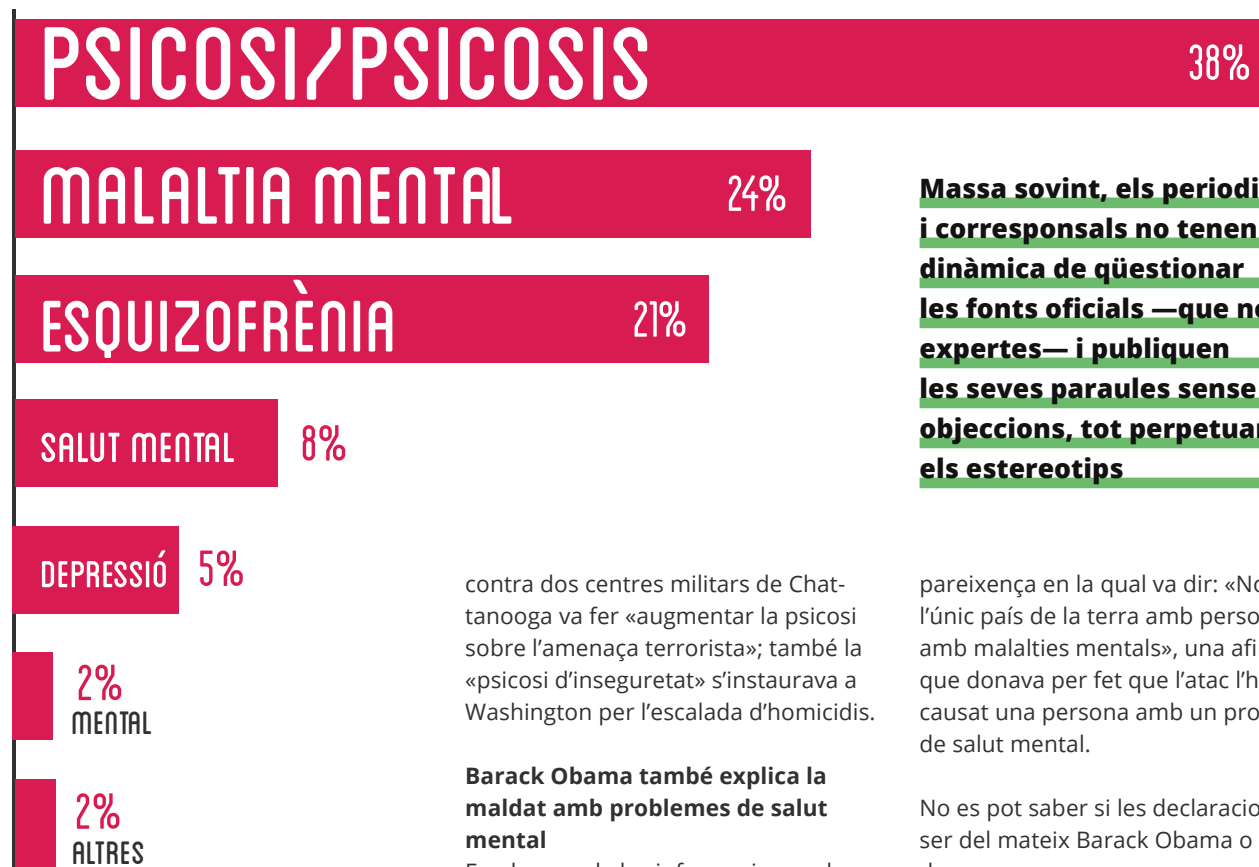
És molt significatiu, que del total de vegades que s'ha utilitzat la paraula *psicosi* a la premsa el 2015, en la majoria de casos ha estat a la secció d'Internacional, i no per parlar de temes de salut mental, sinó que se n'ha fet un ús metafòric o s'ha utilitzat com a sinònim

per descriure situacions de caos, pànic o incertesa. L'atac a la seu de la revista satírica *Charlie Hebdo* o l'atemptat a la sala Bataclan de París van generar titulars com «Psicosi a París» o «Psicosi antiislamista», i posteriorment l'agressió a tres soldats francesos a Niça va fer revifar «la psicosi terrorista a França». També ha estat present a multitud de notícies sobre els Estats Units, on s'ha registrat un tiroteig al dia i diversos actes criminals al llarg de l'any: el ciberatac al Comandament Militar Central americà per part de suposats *hackers* gihadistes temia que fes «disparar la psicosi d'imminents atemptats», i l'atac

CRITERIS EN EL CONTINGUT DE LES NOTÍCIES VALORADES COM A NEGATIVES DE LA SECCIÓ D'INTERNACIONAL

ÚS PEJORATIU DE CONCEPTES DE SALUT MENTAL A LA SECCIÓ D'INTERNACIONAL

Massa sovint, els periodistes i corresponsals no tenen la dinàmica de qüestionar les fonts oficials —que no expertes— i publiquen les seves paraules sense objeccions, tot perpetuant els estereotips

contra dos centres militars de Chattanooga va fer «augmentar la psicosis sobre l'amenaça terrorista»; també la «psicosis d'inseguretat» s'instaurava a Washington per l'escalada d'homicidis.

Barack Obama també explica la maldat amb problemes de salut mental

En algunes de les informacions sobre assassinats massius als Estats Units, les mateixes fonts oficials han relacionat els fets amb la salut mental. A l'octubre, el president dels EUA donava per fet que qui cometia un acte de violència era possiblement una persona amb un trastorn mental. Després de l'atemptat a la universitat pública d'Umpqua (Oregon), on un jove de 20 anys va matar 9 estudiants, al capvespre Barack Obama va fer una com-

pareixença en la qual va dir: «No som l'únic país de la terra amb persones amb malalties mentals», una afirmació que donava per fet que l'atac l'havia causat una persona amb un problema de salut mental.

No es pot saber si les declaracions van ser del mateix Barack Obama o dictades per un assessor seu; en qualsevol cas, fer aquesta afirmació potencia l'estigma de les persones que conviuen amb un trastorn mental. El fet que el periodista reproduïxi les paraules sense filtrar-les, contrastar-les o reflexionar-les ho normalitza. Massa sovint, els periodistes i corresponsals no tenen la dinàmica de qüestionar les fonts oficials —que no expertes— i publiquen les seves paraules sense objeccions, tot perpetuant els estereotips.

La secció d'opinió no sap parlar de salut mental

Les seccions d'Opinió i Cultura demostren que no estan sensibilitzades amb l'estigma. S'han situat en el segon i tercer lloc, després d'Internacional, en el rànquing de les pitjors valorades a causa de l'ús inadequat de termes de salut mental ja que els han utilitzat com a sinònims o metàfores de situacions de pànic, caos i desconcert. De fet, ni tan sols un 1% dels articles d'Opinió ha donat un tractament positiu als termes de salut mental.

Les paraules són les eines fonamentals del periodisme i, mal utilitzades, poden tenir un fort impacte negatiu. La secció d'Opinió i bona part dels articles que es publiquen als diaris s'han sumat al carro de l'estigmatització, ja

sigui per mimetisme de les pràctiques periodístiques o bé per desconeixement. El 2015 els usos metafòrics de conceptes de salut mental s'han disparat, sobretot a les pàgines d'Internacional, per explicar esdeveniments violents, i les pàgines d'Opinió s'han encomanat d'aquesta mala *praxi* en bona part de les peces que han dedicat a comentar aquests fets.

Els conceptes relacionats amb la salut mental han aparegut com a sinònims o metàfores per descriure situacions, accions o esdeveniments que no hi tenien res a veure i sempre amb un ús pejoratiu. Els dos conceptes més mal utilitzats han continuat essent «psicosi» i «esquizofrènia», dos diagnòstics mèdics que els periodistes han fet habitu-

als a les seccions d'Opinió i Cultura, tot modificant-ne el significat. De fet, de les peces publicades a Opinió que han utilitzat algun terme de salut mental, no han arribat a l'1% les que n'han fet un tractament positiu.

L'ús de la paraula *psicosi* com a sinònim de pànic o descontrol, o el concepte *esquizofrènia* com a xoc de dues idees contraposades que generen un dilema, s'utilitza tot sovint i per qualsevol temàtica, com per exemple la de la situació política a Catalunya i el debat en relació amb la independència. En un article d'opinió, un catedràtic de Ciència Política i de l'Administració assegurava que no són pocs «els considerats espanyols a Catalunya i catalans a Espanya. Una situació que, per cert, resulta esgotadora, a més d'esquizofrènica». I, continuant amb la independència, en un altre article d'opinió s'assegurava que «la mateixa ciutadania reprendrà la positiva *psicosi* col·lectiva dels catalans, vells i nous, per fer un país per viure-hi en democràcia i justícia social». Tres de cada quatre textos d'opinió dels que s'han publicat han utilitzat pejorativament conceptes psiquiàtrics o expressions ofensives dels termes.

Altres vegades, el motiu de la utilització inadequada de les paraules ve donat per la simple repetició de les informacions que s'han publicat a altres pàgines del diari dels temes d'actualitat, com el diagnòstic precoç del cas Germanwings o les declaracions precipitades de la consellera Rigau en el cas del nen de l'institut Joan Fuster. A poc a poc, se'n

va normalitzant el mal ús i apareixen frases com la «situació esquizofrènica» plantejada a l'article d'opinió posterior als atacs a Charlie Hebdo davant del fet que els terroristes havien estat francesos i el policia assassinat, musulmà.

Cal analitzar els danys col·laterals que provoquen aquests fets: paraules utilitzades fora de context que alimenten l'estigmatització de les persones que conviuen amb un problema de salut mental i perpetuen tòpics i estereotips infundats.

Cultura sense consciència d'estigmatització

L'ús metafòric dels conceptes no apareix de la mateixa manera a totes les seccions. Els periodistes de Cultura generalment no tracten temes de salut i demostren falta de formació en aquest aspecte quan a les seves peces utilitzen termes relatius a la salut mental per descriure situacions que no hi tenen res a veure. Ho fan molts cops permetent-se llicències literàries o poètiques, sense consciència que estan estigmatitzant.

És el cas de la crònica d'un concert de *reggae* que es va fer a un barri de Barcelona en la qual s'assegurava que «pocs esdeveniments musicals combinen amb una esquizofrènia tan explosiva la fraternitat i la competitivitat com el *soundclash*». O el cas d'una presentadora que, fent públic el seu embaràs, confessava que el vivia «entre la felicitat absoluta i l'esquizofrènia». O en el 70è aniversari de

la mort del dictador alemany, l'autor recuperava les teories que apunten cap a la «molt remota possibilitat que el psicòtic Hitler fos en realitat viu». Cap de les tres situacions no té res a veure amb diagnòsi de salut mental.

A Cultura, el concepte més utilitzat ha estat el d'«esquizofrènia», sovint amb la intenció d'embellir el text, incorporat sense motiu ni sentit en descripcions, cròniques d'obres de teatre, ressenyes de llibres, programació de televisió o crítiques de pel·lícules. Un exemple és la ressenya sobre una pel·lícula d'animació infantil en la qual per explicar el guió apareixia la frase següent: «l'endimoniada energia compensa amb diferència perquè l'esquizofrènia és part de la seva tesi».

El fals positiu, un tractament periodístic que fa més mal que bé

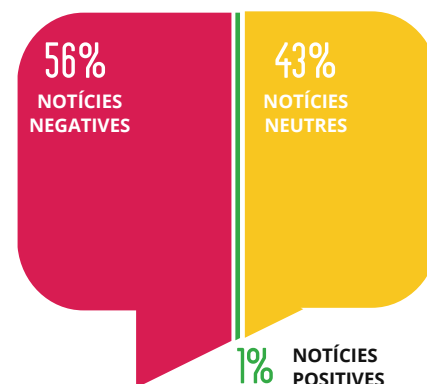
Un altre dels mals usos detectats majoritàriament a les pàgines de Cultura és la vinculació de la genialitat d'una persona a un trastorn mental. Són el que es coneix com a falsos positius.

El 2015, un dels falsos positius que més ressò ha tingut ha estat el relacionat amb la mort del matemàtic John Nash del qual es va fer la pel·lícula *Una ment meravellosa*. John Nash tenia esquizofrènia. Quan es parla de les seves capacitats, es defineix la seva intel·ligència de suprema per les teories que va formular i que el van dur a guanyar el Premi Nobel. Del tractament, se'n desprèn que Nash va triomfar a la vida gràcies al seu trastorn, i no malgrat ell.

Un altre cas és el del poeta Jacint Verdaguer, de qui s'explica l'art brillant de la seva obra gràcies al possible trastorn bipolar que tenia amb el titular «Verdaguer era un boig conscient». Un altre cas és el de l'obra de Benvenuto Cellini estrenada al Liceu, que sembla que tenia esquizofrènia i, per això, el periodista va decidir titular l'article «Esclat de bogeria».

Hi ha casos paradigmàtics en els quals els periodistes, tot i voler fer un article contra l'estigma, acaben estigmatitzant. Com l'article que parla d'un congrés on van participar persones que alguna vegada a la vida han sentit veus. Curiosament, explica que una assistent al congrés li diu que «als bojos avui se'ls denomina 'persones amb experiència de trastorn mental', perquè la paraula fa la realitat», i la periodista, sense fer cas del missatge, titula l'article *Els bojos assenyats*.

ARTICLES D'OPINIÓ

“El pitjor de conviure
amb un trastorn
és la mirada dels
altres”

Enric Arqués és psicòleg clínic i terapeuta familiar. Presideix el Fòrum de Salut Mental i codirigeix la Fundació Joia.

“En el cas de Germanwings, algú va diagnosticar el pilot sense haver-lo tractat mai, al cap de dues hores i a 2.000 km de distància (...) Allò va ser un diagnòstic prejutjat ”

Què suposa per a una persona tenir un trastorn mental?

Un amic ho va definir com *Don Quijote sin Sancho*, perquè quan et diagnostiquen ja no hi ha Sanchos, ja no hi ha amics. Les persones amb problemes de salut mental viuen experiències intenses, han de fer front al que genera la seva falta de salut: gent que se'n va, que no truca, oportunitats que es tanquen, solitud, la sensació que la mirada que et fan els altres canvia... és una sensació com d'una ruptura. Sobretot si és un trastorn de certa intensitat. Alguna gent m'ha dit que són pitjors les conseqüències que el fet mateix. .

Tothom pot tenir un problema de salut mental?

Sí, jo crec que potencialment sí. A molta gent li pot tocar, i també hi poden influir les circumstàncies que es visquin.

Molts cops sentim o llegim que les persones que han comès un acte violent són qualificades de persones amb problemes de salut mental als mitjans. Existeix una relació necessària entre trastorn mental i violència?

Aquest és un tema fonamental. Hi ha algun acte de violència que ha tingut a veure amb un problema de salut mental? Sí, però en quina mesura pot

passar? Jo, en 40 anys d'experiència —potser he tractat uns 3.000 pacients—, només ho he vist una vegada. Des del punt de vista qualitatiu, és possible que una persona amb problemes de salut mental faci un acte de violència, però quantitativament està claríssim que no hi ha cap relació. Hi ha més violència amb persones que no tenen un problema de salut mental que amb persones que en tenen. Això és una evidència estadística i objectiva, però el fet qualitatiu té molt pes a la nostra cultura. Jo crec que aquesta associació —pensar que si algú comet un fet terrible és perquè no està bé— ens defensa de la idea que la nostra espècie també genera gent amb un nivell de maldat elevat. La conseqüència és que la gent que té un diagnòstic rep la mirada dels altres com si fos un monstre, un assassí, un violent potencial. Una mirada terrible.

Ens fa por reconèixer que les persones podem ser dolentes i, en canvi, demostrarem una gran falta d'empatia cap a les persones amb problemes mentals i les etiquetem de violentes sense fonament.

Jo crec que, en essència, aquest pensament ens allibera de la idea que la maldat està entre nosaltres. Si és un problema de salut, la sanitat el resoldrà;

aleshores, ens deslliurà d'aquesta angosta, d'aquesta inquietud que hi ha gent que està vivint amb nosaltres que és capaç de fer actes terribles. Ho deia Bolaño en un dels seus llibres: si la maldat és causal, el món té solució. Si és casual, el món és absolutament inquietant.

“Un procés de diagnòstic d'una situació d'aquest estil no és senzill, necessita bastant temps abans d'arribar a una conclusió. Jo crec que és una frivolidat i és arriscat”

Quant es triga a tenir un diagnòstic d'una persona? Perquè a la premsa hem vist diagnòstics emesos de manera immediata...

Aquesta és una de les queixes importants que fem. En el cas de Germanwings, algú va diagnosticar el pilot sense haver-lo tractat mai, al cap de dues hores i a 2.000 km de distància. I un diagnòstic d'un problema de salut mental no es pot fer d'aquesta manera. Allò va ser un diagnòstic prejutjat, es va treure una conclusió *a priori*, ja que un procés de diagnòstic d'una situació d'aquest estil no és senzill, necessita bastant temps abans d'arribar a una conclusió. Jo crec que és una frivolidat i és arriscat. Però també és veritat que una de les funcions socials del periodisme és donar una explicació ràpida del

“Emetre diagnòstics a priori i de manera ràpida per donar una explicació té efectes molt durs”

que succeeix, encara que algú pot pensar que per damunt de tot s'ha de ser veraç. Emetre diagnòstics *a priori* i de manera ràpida per donar una explicació té efectes molt durs. El cas del pilot va tenir efectes molt intensos. Menys mal que existeix Obertament, que va reaccionar de manera immediata.

Vols dir que gent amb problemes de salut mental es va sentir al·ludida?

En general, la gent que té un diagnòstic sap que mai no agredirà ningú, que no cometrà un acte violent, perquè té uns valors i sap el que sent. Però a molts els preocupava que familiars, amics o companys de feina que coneixien el seu diagnòstic poguessin pensar que eren capaços de fer qualsevol cosa. Eren conscients del risc que els miressin com un monstre imprevisible i, un cop més, aparegués el distanciament. Recordo una xerrada amb gent que estava en processos d'inserció laboral que centaven el debat en aquesta por. Es plantejaven haver d'ocultar que tenien un problema de salut mental per evitar que els consideressin persones perilloses. Conviure amb això és molt difícil.

També hem vist que s'utilitza el recurs que hom pateix una malaltia mental per reduir una pena de presó per un delictes comès...

En el nostre ordenament jurídic, una manera de no ser responsable d'un acte criminal o delictiu és dir que tenies un trastorn, transitori o permanent. Tenir un diagnòstic pot ser una estratègia de defensa molt conscient i molt treballada per deslliurar-se'n de les conseqüències.

Però fins i tot en el cas que una persona diagnosticada cometés un delictes, s'hauria de provar si el que ha fet té a veure amb el seu diagnòstic o no. I està claríssim que en un percentatge elevadíssim dels casos no hi ha cap mena de relació. En qualsevol cas, aquest serà el missatge que l'advocat transmetrà al periodista. I n'hi ha molts que s'ho empassen, ho donen per bo i ho publiquen sense contrastar-ho.

Per què les persones amb problemes de salut mental han trigat tant a apoderar-se?

No sé si som conscients que la idea d'exclusió social de les persones amb problemes de salut mental es presentava com quelcom necessari i totalment justificat des d'un punt de vista terapèutic. La reclusió en un asil es defensava des del punt de vista mèdic, econòmic, polític i social. Venim de la idea que la salut mental no pot estar tractada a la comunitat. No és gens senzill que la gent faci el pas, s'apoderi i s'accepti, perquè més aviat té riscos. I tampoc no cal ser ingenu: els processos d'apoderament signifiquen compartir poder, i això no sempre interessa. Conec persones que han liderat el moviment associatiu en primera persona que han estat molt valentes, perquè fa vint anys encara s'arrossegaven més prejudicis i tenien més coses a perdre que a guanyar. Ara, amb el pas del temps i amb Obertament, tot ha cobrat un altre sentit i queda molt clar que els activistes treballen contra la marginació i l'exclusió. Però encara costa i costarà acabar amb el tabú.

EL QUE DIUEN LES DADES

IMPORTÀNCIA QUE ES
DÓNIA A LA SALUT MENTAL

TEMA
CENTRAL 64%

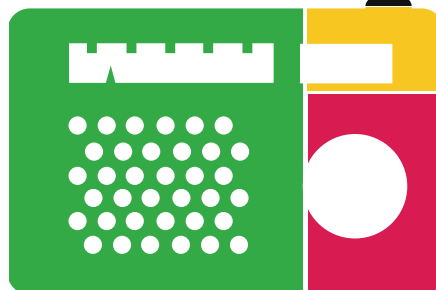
TEMA
SECUNDARI 31%

ÚS
METAFÒRIC 5%

RADIO

97 PECES
ANALITZADES

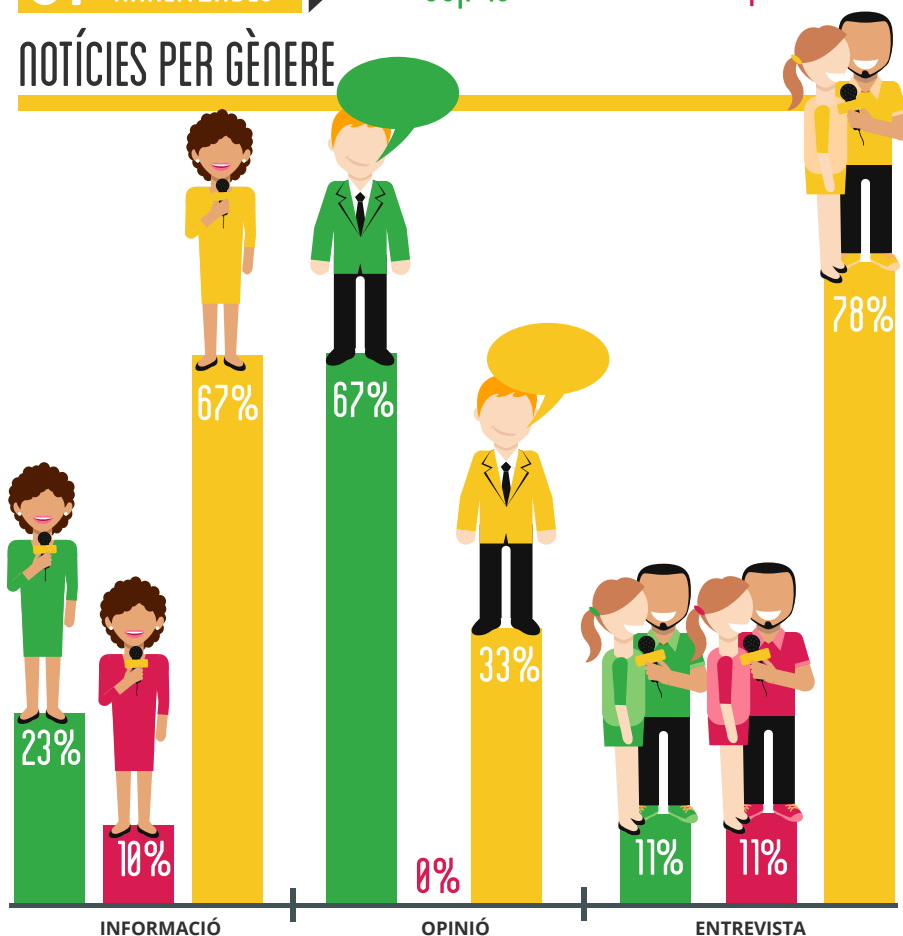

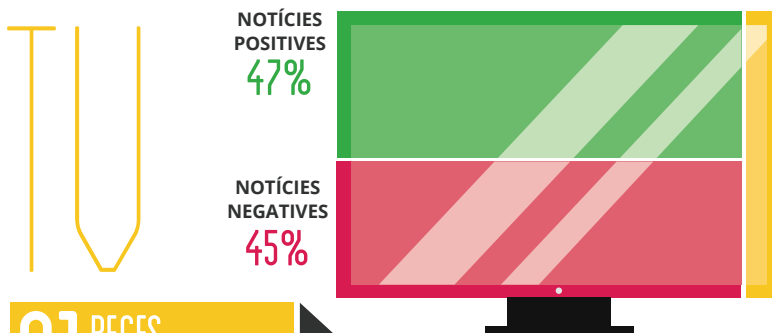
NOTÍCIES
NEUTRES
9,5%

NOTÍCIES
POSITIVES
66,7%

NOTÍCIES
NEGATIVES
23,8%

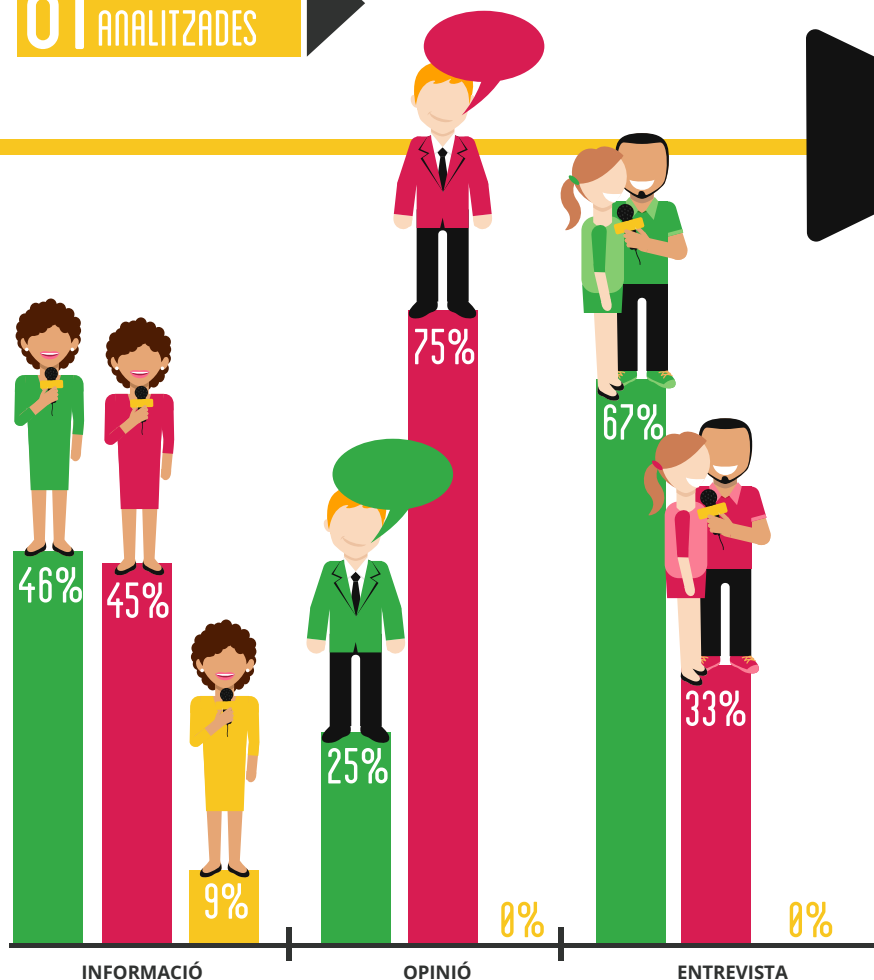
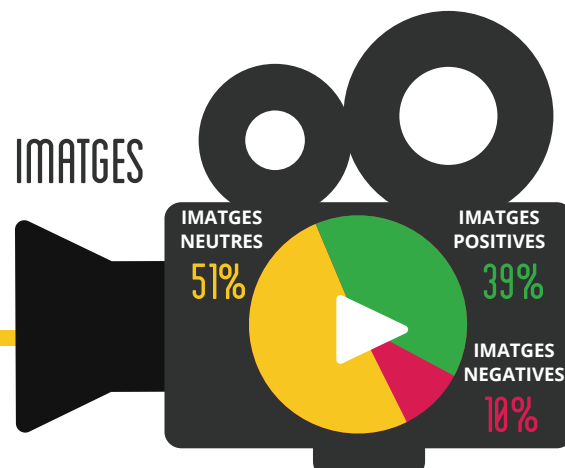
NOTÍCIES PER GÈNERE

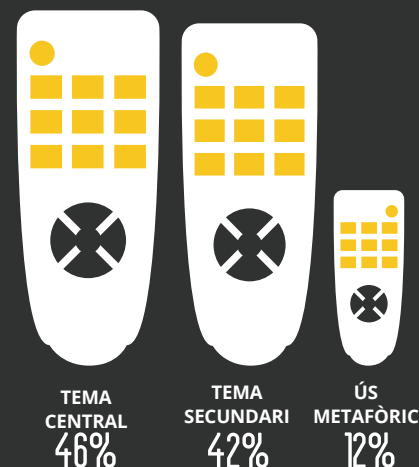

81 PECES ANALITZADES

IMATGES

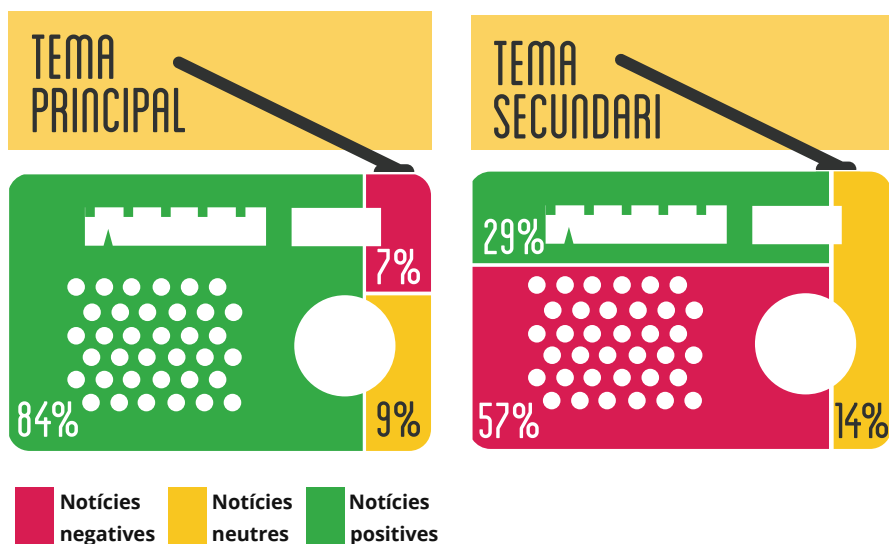
IMPORTÀNCIA QUE ES DÓNA A LA SALUT MENTAL

LA SALUT MENTAL ÉS PROTAGONISTA A LA RÀDIO

LA RÀDIO FA UN TRACTAMENT DIFERENT DE LA SALUT MENTAL, TANT PEL CONTINGUT COM PER LES FONTS UTILITZADES. ÉS EL MITJÀ DELS ANALITZATS QUE HA DESTINAT MÉS PECES A PARLAR DE SALUT MENTAL COM A TEMA PRINCIPAL. LES NOTÍCIES POSITIVES SUMEN EL DOBLE DE LES NEGATIVES, I AQUESTES ESTAN VINCULADES MAJORITÀRIAMENT A CASOS PUNTUALS I MOLT MEDIATITZATS.

VALORACIÓ DE LES PECES QUE TRACTEN LA SALUT MENTAL

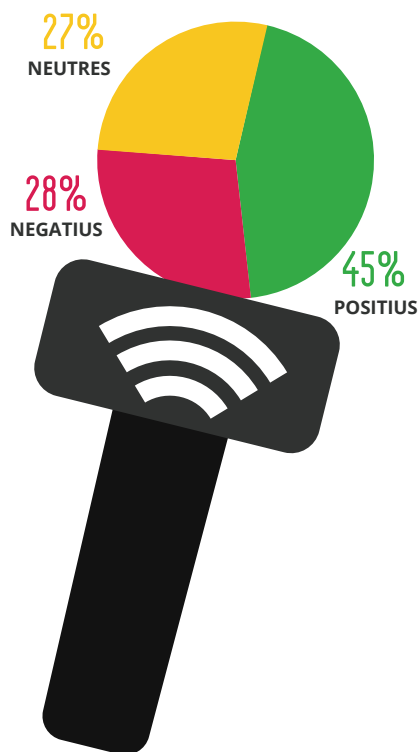
Els resultats situen la ràdio com un mitjà de comunicació amb una clara tendència a tractar de manera positiva la salut mental. En global, s'han comptabilitzat el doble de notícies positives que de negatives, mentre que el nombre de notícies amb un tractament neutre ha estat molt inferior.

La ràdio concedeix un alt protagonisme a la salut mental

La ràdio és el mitjà analitzat on la salut mental ha estat tractada com a tema principal en més del doble de notícies respecte de les que l'han tractat com a tema secundari; els casos d'ús metafòric són mínims. L'estigmatització està molt menys present a les notícies que tracten la salut mental com a tema principal que a les que ho fan com a

Les notícies d'opinió tenen una tendència a tractar de manera positiva els continguts sobre salut mental, mentre que la informació i l'entrevista tendeixen més cap a tractaments neutres

VALORACIÓ DEL CONTINGUT DE LES PECES ANALITZADES

tema secundari o amb un ús metafòric. Els exemples positius que trobem són nombrosos: notícies informatives ben documentades sobre la depressió o l'esquizofrènia en què el to i les fonts són correctes; tertúlies en què les opinions vénen de la mà de professionals, o reportatges basats en estudis provinents de centres de prestigi reconegut. Les dades reforcen la preponderància d'un tractament positiu de la salut mental en aquest mitjà.

Caldria subratllar que la totalitat dels casos en què la salut mental és esmentada amb un ús metafòric són notícies estigmatitzadores. Com a exemples d'aquest tipus de tractaments pejoratius, es troben un cop més l'ús inadequat de les paraules *psicosi* o *esquizofrènia*, entre d'altres, com a elements descriptius d'un context de por o de caos, com ja s'ha vist en altres mitjans i que reflecteixen un mal ús d'aquests termes molt estès socialment.

L'opinió en ràdio tracta bé la salut mental

L'anàlisi del tractament que es dona a la salut mental en notícies de gènere informatiu, d'opinió i en entrevistes ofereix matisos diferents en cadascun d'ells. S'observa que proporcionalment les notícies d'opinió tenen una ten-

dència a tractar de manera positiva els continguts sobre salut mental, mentre que la informació i l'entrevista tendeixen més cap a tractaments neutres. En qualsevol cas, la salut mental ocupa espais importants en tots tres gèneres, com ho demostra el fet que moltes cadenes dedicaren programes sencers al XIV Seminari Lundbeck, congrés on es va presentar l'estudi «La depressió i l'ansietat a l'entorn laboral» que es va celebrar a Eivissa el mes de juny, i en què es va incorporar les declaracions dels experts que hi participaven; o, en el cas del nen de l'IES Joan Fuster, van abundar les entrevistes i les tertúlies d'opinió en què psicòlegs i psiquiatres van aportar, des d'un punt de vista professional i mèdic, llum a l'assumpte després de les primeres declaracions oficials de caire estigmatitzador.

Predominen els continguts i els criteris positius

Pel que fa al contingut de les informacions, les valoracions positives predominen a distància de les negatives i neutres. El criteri que més ha aparegut en el contingut de les peces que han tractat la salut mental també ha estat positiu: la idea que demanar ajuda professional facilita la recuperació. El segon criteri més utilitzat és el neutre, molt freqüent en les informacions que versen sobre espais de tractament de salut mental o nous fàrmacs. El tercer lloc l'ocupa un altre criteri positiu amb la idea que el trastorn mental és habitual i normal, i que recuperar-se'n és possible. A continuació, hi apareix el primer criteri negatiu: la relació entre

salut mental i violència, criminalitat o agressivitat. Malgrat que aquest apareix en quarta posició, és un argument estigmatitzador molt recurrent als mitjans de comunicació i que, malauradament, es va instal·lar en els casos de l'accident de Germanwings i del nen de l'IES Joan Fuster. De fet, les dades indiquen que «brot psicòtic» és el terme que més s'ha trobat a les notícies radiofòniques amb una percepció negativa, seguit de «malaltia mental». Malgrat que predominen els criteris positius, en el tractament d'aquestes notícies la ràdio també va caure en els tòpics i va emetre continguts estigmatitzadors.

L'esforç de la ràdio per desestigmatitzar: un ús correcte de les fonts

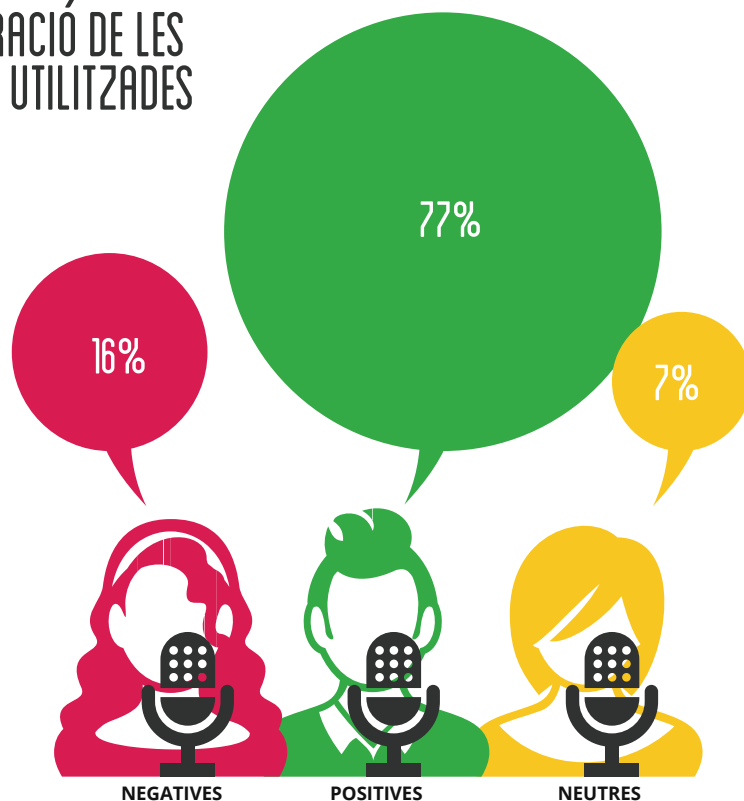
A la ràdio predomina clarament un ús de fonts positives molt per sobre de l'ús de fonts negatives i neutres. El tipus de fonts que més s'ha comptabilitzat, amb un 60%, són aquelles que estan relacionades directament amb la notícia, siguin professionals o associacions de salut mental, o persones que viuen amb un trastorn. A continuació, s'hi troben les fonts contrastades, basades en evidència científica, provinents d'un professional o un centre de prestigi reconegut. Es constata que les peces periodístiques es formulen a partir de fonts comparades i correctes que faciliten la bona *praxi* periodística amb informacions verificades que contribueixen a minimitzar l'estigma. La majoria de les emissores opten per oferir informacions o debats a partir de les declaracions d'experts i de les persones implicades en primera

persona. Un bon exemple el tenim amb els reportatges que es van dedicar a les emissores catalanes a la presentació del projecte «Activa't per la salut mental», on es recolliren les declaracions dels professionals que van liderar-lo.

Caldria esmentar, però, que el tercer tipus de fonts que s'ha registrat és un criteri negatiu i, com ocorria amb els criteris de contingut, relacionat directament amb el cas del nen de l'IES Joan Fuster, les emissores també reproduï-

ren les declaracions oficials de la consellera Rigau que alimentaven els estereotips. Però s'ha de dir que també van ser moltes les informacions, entrevistes i tertúlies on es va posar en dubte aquest primer diagnòstic i que moltes notícies radiofòniques van donar espai a especialistes i organitzacions per alertar que eren conclusions precipitades. La ràdio exerceix, en to general i fora de casos aïllats, una bona pràctica periodística i un tractament reflexiu i ben contrastat de la salut mental.

VALORACIÓ DE LES FONTS UTILITZADES

LA IMPROVISACIÓ PERJUDICA A LA TELEVISIÓ

A LA TELEVISIÓ, LES PECES QUE TRACTEN LA SALUT MENTAL SENSE ESTIGMATITZAR-LA ESTAN CENTRADES ESPECÍFICAMENT EN AQUESTA TEMÀTICA. SÓN NOTÍCIES, ENTREVISTES O DEBATS QUE COMPTEN AMB EXPERTS I TESTIMONIS EN PRIMERA PERSONA I S'HAN ELABORAT AMB EL SUPORT DE FONTS ESPECIALITZADES. QUAN ELS PROFESSIONALS DE LA INFORMACIÓ S'ALLUNYEN D'AQUESTES ZONES DE SEGURETAT, I L'OPINIÓ I LA IMPROVISACIÓ ENTREN EN JOC, ES MULTIPLICA L'APARICIÓ D'ESTEREOTIPS I PREJUDICIS.

A la televisió, la valoració de notícies positives i negatives atorga xifres similars: les notícies positives, un 46,97%, només queden un punt per sobre de les negatives, un 45,45%, mentre que les neutres —les que no han destacat cap valor positiu envers la salut mental, però que tampoc no l'han estigmatitzat— ocupen un espai reduït, el 7,58%.

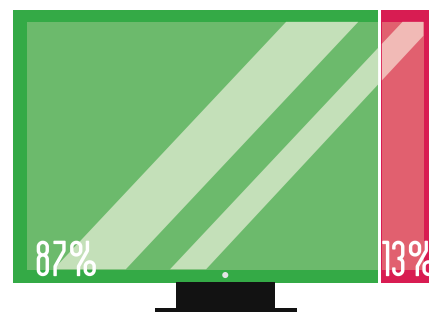
Quan la salut mental és el tema central, un elevat percentatge de notícies té un tractament positiu; en quasi la meitat de les peces es recorre a testimonis en primera persona o associacions, abunden les fonts especialitzades i es té cura del llenguatge. La suma d'aquests factors evita que el sensacionalisme o els prejudicis apareguin en el resultat final. En aquest tipus de peces, predominen els missatges sobre l'impacte positiu de demanar ajut professional, es

recorda que patir un trastorn mental és habitual i que la recuperació del pacient és possible, o s'evidencia que una persona que té o ha tingut problemes de salut mental pot tenir èxit a la vida. En canvi, quan la salut mental passa a ser un tema secundari, les dinàmiques s'inverteixen: el percentatge de peces amb contingut estigmatitzador es multiplica fins al 61,54% i les notícies positives no arriben al 20%.

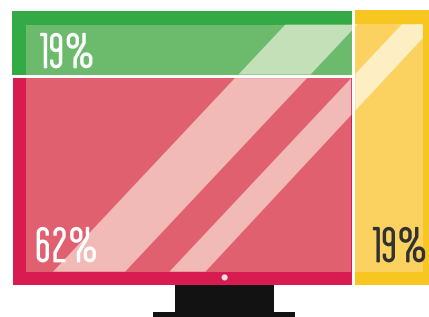
En el conjunt de les peces analitzades, el contingut més repetit és un valor positiu: és el missatge que la intervenció de professionals facilita la recuperació dels pacients. Però el segon missatge més habitual (amb un 15,38% de les aparicions) és negatiu, és l'associació dels trastorns mentals amb fets violents, criminalitat o agressivitat. Aquest missatge arriba repetidament a la po-

VALORACIÓ DE LES PECES QUE TRACTEN LA SALUT MENTAL

TEMA PRINCIPAL

TEMA SECUNDARI

Notícies negatives Notícies neutres Notícies positives

blació a través de notícies on s'encreua la salut mental amb el periodisme de successos. L'ús pejoratiu de conceptes psiquiàtrics o d'expressions col·loquials que al·ludeixen a la salut mental de manera banal o discriminatòria també té una presència considerable.

Amb l'espontaneïtat apareixen els prejudicis

La imprevisió facilita l'aparició de continguts negatius. Ho demostra l'elevadíssim percentatge de peces amb contingut estigmatitzador en els gèneres que incorporen un pes més important de l'opinió (75%), molt superior al detectat en les peces informatives (44,83%). En l'espontaneïtat d'una tertúlia, quan no se segueix un guió rígid, o en l'opinió emesa sense la participació d'especi-

alistes, emergeixen més fàcilment els estereotips negatius com un reflex de la pervivència de prejudicis que estan en l'ambient i que es reproduïxen de manera acrítica.

Per exemple, en un espai de tertúlia dedicat a les patologies mentals, la presentadora del programa utilitza l'expressió col·loquial «entrar en una depressió». En una ocasió, s'associa el trastorn mental amb disminució psíquica: «es un deficiente mental» s'arriba a dir en una televisió espanyola.

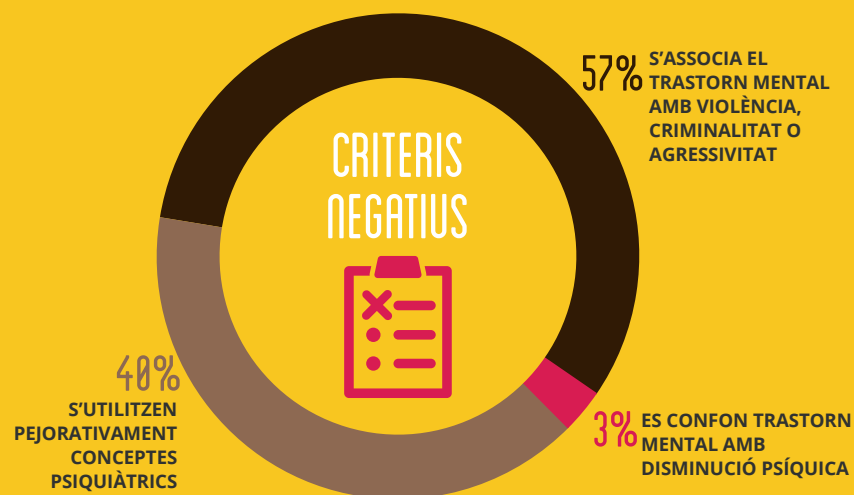
Al llarg de l'estudi, s'han detectat diversos exemples d'usos pejoratius de la paraula esquizofrènia en tertúlies i debats, convertida en crossa amb què desqualificar, per exemple, les accions

de partits polítics. S'han recollit frases com: «aquesta mena d'esquizofrènia en què alguns parlen de federació i altres de nació», «hem viscut moments...», jo crec que esquizofrènic: un dia anaven a reunir-se, al dia següent no» o «a la política es viuen situacions esquizofrèniques com la d'ahir». El mal ús repetit d'un terme mèdic en un àmbit temàtic diferent també afecta la paraula psicosis en informacions vinculades amb el terrorisme: «la intervenció de Moscou està provocant psicosis per la por que es produeixin atemptats», «París intenta recobrar la normalitat, però no escapa a alguns moments de psicosis».

La importància d'escollir bé les imatges

Els recursos visuals que proposen les peces televisives estan molt estandaritzats i es recorre sovint a les imatges d'arxiu. Per aquest motiu, predomina el contingut neutre (50,82% dels casos). Amb tot, es produeix un fenomen similar al detectat amb els continguts verbals: quan la salut mental és el tema principal, el percentatge d'imatges negatives és baix, amb el 5,71% de les peces; quan és un tema secundari, el percentatge puja i s'arriba al 15,38%. En algunes de les peces en què la salut mental s'ha tractat de manera molt correcta, la infiltració d'imatges poc adequades l'ha convertit en estigmatitzadora. En una de les notícies analitzades, una presentadora de televisió donava pas a un reportatge que incloïa fonts especialitzades, testimonis i parava atenció al llenguatge. El conjunt de la cobertura periodística semblava modèlic, però a

ELS CRITERIS DE LES PECES AMB VALORACIÓ NEGATIVA

EXEMPLES D'IMATGE
ESTIGMATITZANT

FREEIMAGES.COM / CHRISTER RØNNING AUSTAD

l'esquena de la presentadora apareixia la fotografia d'una persona amb la cara tapada que projectava desesperació. En l'elecció poc reflexionada de la imatge, emergeix el prejudici. Passava el mateix en una peça audiovisual sobre les reivindicacions de més recursos públics per al tractament dels trastorns mentals, que s'il·lustrava amb la imatge de l'aixecament d'un cadàver.

Menys continguts negatius als mitjans d'expressió catalana

Una de les particularitats detectades en l'estudi és que el percentatge de peces amb contingut negatiu és molt més elevat en els mitjans d'expressió castellana (57,14%) que en els mitjans d'expressió catalana (32,26%). En part, aquest fet es pot connectar amb la constatació estadística apuntada anteriorment: les peces no centrades exclusivament en la salut mental solen incloure continguts estigmatitzadors, mentre que a les peces en què la salut mental és el tema principal abunden els continguts positius. En la mostra analitzada, s'ha

detectat que en la llengua catalana, les peces en què la salut mental és el tema principal són més de la meitat, 57,89%; en canvi, en castellà el percentatge és bastant inferior, 34,88%.

Les fonts oficials també estigmatitzen

En les peces analitzades, predominen les fonts considerades positives. En una quantitat considerable de casos, en el 34,72% del total, per contrastar la informació s'ha recorregut a una veu directament relacionada amb la salut mental, ja sigui com a professional, com a persona que conviu amb un trastorn mental o com a membre d'una associació de salut mental. Amb tot, la segona tipologia de font amb més aparicions (19,44%) juga un paper negatiu: es tracta de veus autoritzades —com la

policia o el govern— que contribueixen a estigmatitzar, com va passar amb les declaracions de la consellera d'Ensenyament, Irene Rigau, en el cas de l'agressió a l'Institut Joan Fuster. Els periodistes de televisió, igual que els d'altres mitjans, van reproduir la suposició que el nen havia tingut un brot psicòtic, la van donar per vàlida i van posar de manifest que a tots —tant a les fonts oficials en molts casos, com als periodistes— els falta informació respecte al temps que es necessita per establir un diagnòstic o als factors que poden provocar que una persona que té un trastorn es torni agressiva.

Finalment, les fonts irrellevants, no contrastades o no relacionades amb la notícia sumen un 13,90% del total, una xifra reduïda però millorable.

VALORACIÓ DE LES FONTS UTILITZADES

Obertament esmorza amb periodistes

“Sovint associem l’esqu
l’abordem com allò que
de salut. Els periodiste
l’imaginari que la gent an
a la violència

MARINA FORCE. REDACT

Gula de mitjans
**Recomanacions per
informar sobre salut
mental**

ES ALI
AN

“Sovint associem l’esquizofrènia amb delictes i no l’abordem com allò que realment és: un problema de salut. Els periodistes hem d’evitar construir l’imaginari que la gent amb trastorns mentals tendeix a la violència o a la maldat”

La tasca de lluita contra els estereotips i prejudicis que Obertament portava fent se'n va veure ressentida i ens vam veure obligats a actuar: després d'emetre un comunicat públic dirigit a la població i als mitjans de comunicació en el que sota el títol "*Les generalitzacions no ajuden a trobar respostes*", es demanava extremar la prudència en els judicis, vam considerar la urgència d'asseure'ns a parlar directament amb els mitjans de comunicació.

“La salut mental farà un procés: aconseguir que es tracti amb normalitat és qüestió de molta paciència i picar molta pedra”

JESSICA MOUZO.
PERIODISTA DE EL PAÍS

Vam dur a terme 4 esmorzars que durant el mes de juliol de 2015 van agrupar una vintena de professionals de la comunicació provinents dels principals mitjans catalans, tenint representació tant de diferents suports; diaris, portals, televisions, ràdios i agències de notícies, com de variats gèneres; serveis informatius, magazines de ràdio i televisió, secció de societat, salut o mitjans especialitzats en temes socials.

“Des de les agències, la informació corre tan ràpid, que deixa poc marge per a les rectificacions. És el problema de la immediatesa, perquè de seguida s’ha difós als mitjans”

ROSA FERNÁNDEZ. REDACTORA
D'EUROPA PRESS

Com a punt de partida els periodistes van poder expressar les seves limita-

cions i desconeixement. Entrant en el debat es va parlar dels handicaps de la professió condicionats per les dinàmiques pròpies de la lògica comercial o la falta de temps o recursos del sector. Un tema destacat en les quatre sessions va ser el paper de les fonts informatives. I una de les qüestions que més els va interessar com a professionals de la comunicació va ser els usos del llenguatge a nivell metafòric que sovint perverteixen el significat real i contribueixen a donar una imatge estigmatitzada de la salut mental.

“Xerrades com la d'avui van perfecte perquè ajuden a conscienciar i, en aquest cas parlo per mi, jo intentaré traslladar-ho a la gent del meu equip”

ALBERT SOLÉ. CAP DE SOCIETAT DEL DIARI ARA

Com a conclusions es va apostar per cercar el compromís de figures influents dins del sector, reforçar molt el paper de la primera persona en la tria de testimonis per a continguts informatius i continuar treballant conjuntament per construir un marc discursiu compartit sobre la salut mental que sigui sòlid, compromès i lliure d'estigma.

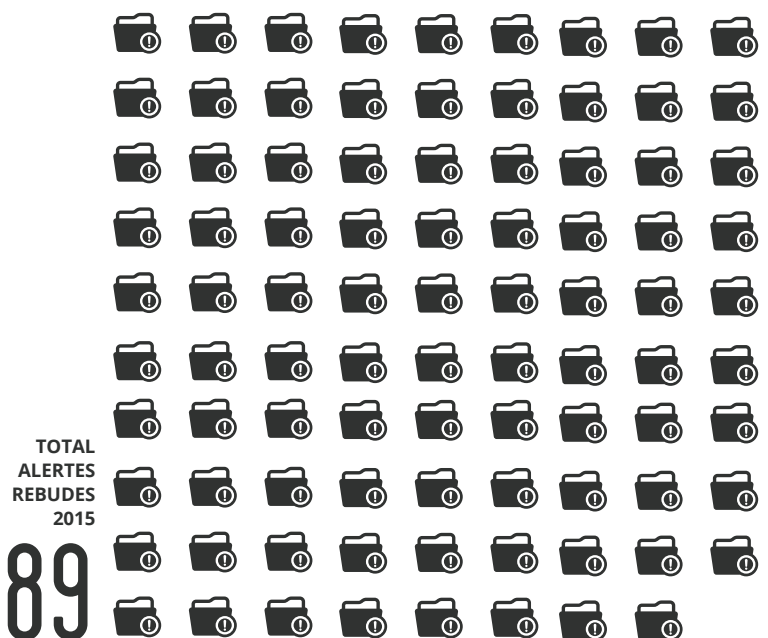
“Hi ha coses que no es poden evitar. Però que sí podem compensar”

MARTA ARRUFAT. REPORTERA ENG DELS SERVEIS INFORMATIUS DE TV3

RESUM D'ACTIVITAT D'ALERTA ESTIGMA

L'EQUIP D'ALERTA ESTIGMA, HA SEGUIT TREBALLANT I DONANT RESPOSTA A LES DENÚNCIES REBUDES. ELS CASOS ADMESOS FAN REFERÈNCIA A NOTÍCIES ACTUALS, QUE PARLEN DE SALUT MENTAL DE FORMA CLARA I INEQUÍVOCA I QUE HAN ESTAT EMESES PER UN MITJÀ O INSTITUCIÓ CATALANA.

NOTIFICACIONS, CASOS I INTERVENCIIONS

INTERVENCIIONS PER CANAL

MOTIUS DE DISCRIMINACIÓ

72%
ALERTES
NEGATIVES

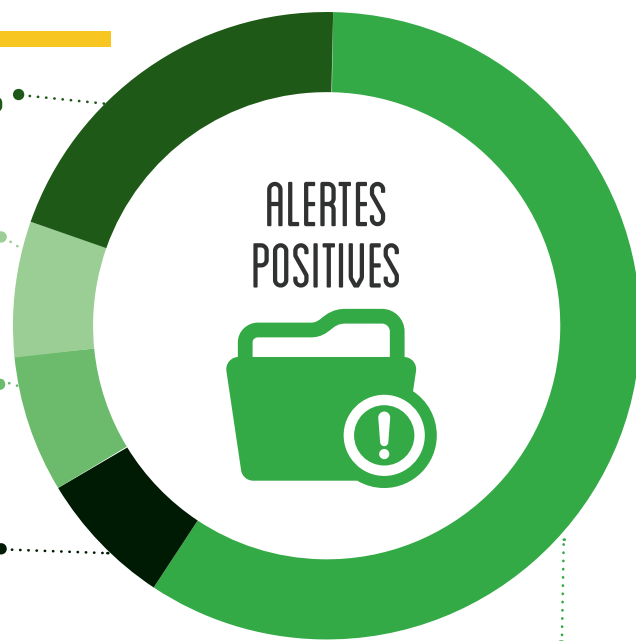
28%
ALERTES
POSITIVES

EL TRASTORN MENTAL ÉS
HABITUAL I NORMAL, I
LA SEVA RECUPERACIÓ ÉS
POSSIBLE 20%

TOTHOM POT SER
AFECTAT PER UN
PROBLEMA DE SALUT
MENTAL AL LLARG DE LA
VIDA 7%

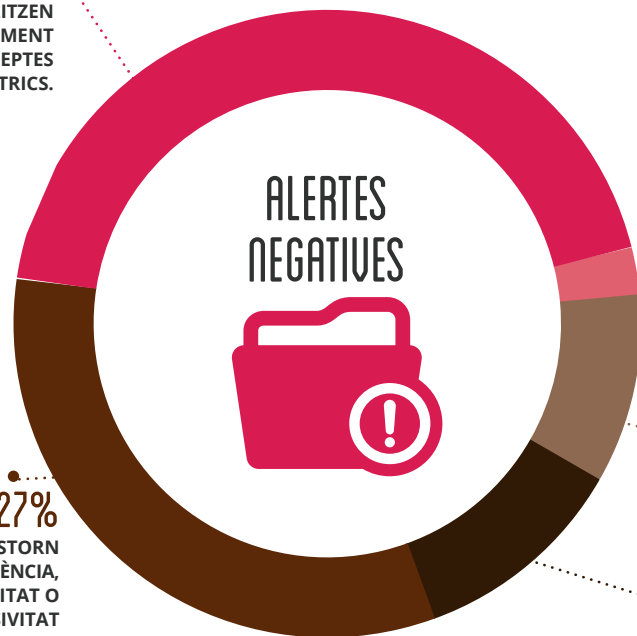
DEMANAR AJUDA
PROFESSIONAL
FACILITA LA
RECUPERACIÓ DELS
TRASTORNS MENTALS 7%

UNA PERSONA AMB
TRASTORN MENTAL POT
TENIR ÈXIT A LA VIDA 7%

LES PERSONES AMB UN PROBLEMA
DE SALUT MENTAL SÓN VÍCTIMS
D'ESTIGMA I DISCRIMINACIÓ 59%

36%
S'UTILITZEN
PEJORATIVAMENT
CONCEPTES
PSIQUIÀTRICS.

0% LES EXPRESSIONS POPULARS (ESTAR
PIRAT, SONAT, TRASTOCAT ...)
S'UTILITZEN OFENSIVAMENT

2% ES CONFON TRASTORN MENTAL AMB
DISMINUCIÓ PSÍQUICA

8% ES RELACIONA SENSE JUSTIFICACIÓ EL
TRASTORN MENTAL AMB ASPECTES
COM LA POBRESA, EL CONSUM DE
DROGUES, EL SUÏCIDI, ETC

9% LES PERSONES AMB TRASTORN MENTAL
SÓN MOTIU DE BURLA

27%
S'ASSOCIA EL TRASTORN
MENTAL AMB VIOLÈNCIA,
CRIMINALITAT O
AGRESSIVITAT

EPÍLEG

2015, un any desafortunat per la salut mental als mitjans de comunicació

Durant el 2015 les redaccions dels diaris s'han hagut d'apressar a buscar arguments per informar de fets terribles i generalment complexos. La dinàmica frenètica de les redaccions per respondre a la

pressió social de conèixer el que està passant, ha portat a atribuir la causa d'actes violents a possibles trastorns mentals o a utilitzar conceptes de salut mental per definir situacions d'alarma i desconcert. Aquesta

mala *praxi* s'ha repetit de manera reiterada i ha demostrat que bona part de la professió periodística desconeix la realitat de les persones que conviuen amb problemes de salut mental.

Una quantitat considerable de notícies ha contribuït a crear la imatge que les persones que conviuen amb un trastorn mental poden ser criminals i/o poden actuar de manera violenta contra les persones que les envolten i provocar danys gravíssims. Aquest és un supòsit fals que ha eclipsat realitats com que el trastorn mental és habitual i que la seva recuperació és possible, o que les persones que hi conviuen poden tenir èxit a la vida. Ben al contrari, aquestes informacions han contribuït a fer-les víctimes d'estigma i discriminació.

La secció d'Internacional s'ha enfrontat a notícies d'envergadura que requerien una gran rapidesa de resposta, però no ha estat a l'alçada i s'ha situat com la que més ha transmès l'estigma en els seus titulars i continguts.

Els articles d'Opinió, també han publicat continguts estigmatitzadors perquè han utilitzat els termes de salut mental com a sinònims de caos, pànic i desconcert, i s'han empeltat de la creença que molts actes violents ocorreguts han estat vinculats a problemes de salut mental. Només un dels articles d'opinió analitzats el 2015 ha fet una reflexió sobre l'acceptació de la malaltia com a element de la vida humana sense vincular-la als trastorns mentals, quan la secció d'Opinió és la plataforma idònia per plantejar qüestions com aquesta.

Després de l'accident de Germanwings, potser el que ha tingut un tractament més estigmatitzador, el cas del nen de l'IES Joan Fuster, va tornar a sotragar la

societat del país, però s'ha d'admetre que el tractament va ser molt més acurat i es va demostrar que s'havia après dels errors. En aquest cas, l'estigma va venir de les declaracions de la consellera Rigau que tots els mitjans van reproduir sense qüestionar-les en un primer moment. Aquest fet posa sobre la taula la necessitat de ser curós amb la selecció de les fonts i de ser crític amb el contingut de les declaracions, encara que provenguin d'un conseller o del president dels Estats Units.

La inclusió en l'anàlisi de peces de ràdio i televisió ha situat la ràdio com el mitjà de referència per informar de temes de salut mental amb el percentatge més elevat de notícies positives. És el mitjà on la salut mental es tracta majoritàriament com a tema principal, amb continguts positius i fonts contrastades.

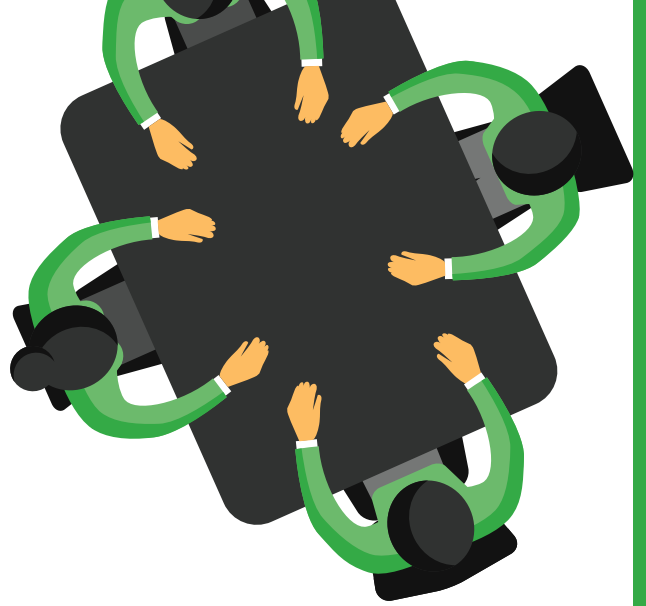
A la televisió, s'observa que, en els programes sense un guió establert i on entra en joc la improvisació, el rigor es veu malmès. L'opinió es redueix bàsicament a tertúlies sense experts que tracten la salut mental amb lleugeresa.

En els tres mitjans analitzats, es coincideix en un millor tractament de la salut mental quan és el tema principal de la informació; en canvi, quan es tracta com a tema secundari, cau més sovint en l'estigmatització.

Els criteris que han contribuït més a transmetre l'estigma cap a les persones que conviuen amb problemes de salut mental han estat, en primer lloc, el mal

ús dels termes que defineixen trastorns mentals, sobretot *psicosi* i *esquizofrènia*, i la relació dels fets violents amb la salut mental. Aquest últim, sens dubte, ha deixat una petjada que serà molt difícil d'esborrar.

Els criteris que han contribuït més a transmetre l'estigma han estat, en primer lloc, el mal ús dels termes que defineixen trastorns mentals i la relació dels fets violents amb la salut mental. Aquest últim, sens dubte, ha deixat una petjada que serà molt difícil d'esborrar

Metodologia de l'anàlisi de la premsa escrita

L'informe de l'Observatori de Mitjans i Salut Mental es basa en l'anàlisi de les notícies relacionades amb salut mental publicades durant l'any 2015 als diaris Ara, La Vanguardia, El Punt Avui, El País i El Periódico. S'han analitzat un total de 945 notícies.

Mostra d'estudi

L'anàlisi comprèn tots aquells articles que incorporin alguna o algunes de les paraules (en català o en castellà) següents: *salut mental, trastorn mental, malaltia mental, trastorn bipolar, depressió* (en relació amb 'mental'), *psicosi, esquizofrènia, TDAH, ansietat* i paraules que comencen per *psicot*.

Metodologia d'anàlisi

S'han analitzat els elements que conformen la notícia, així com les fonts que ha utilitzat el periodista, l'espai que ocupa l'article i la importància de la salut mental en la peça. Així mateix, s'ha tingut en compte el mitjà, la data de publicació, la secció, el gènere de la informació i el trastorn mental que tracta la notícia o al qual fa referència.

Anàlisi del contingut: titular, cos de l'article i peus d'imatge

Dins el concepte *titular* s'ha inclòs l'avantítol, el títol i el subtítol de la notícia, si n'hi ha. D'altra banda, el cos de la notícia comprèn l'entradeta i la resta de l'article, així com els destacats, si n'hi ha. Aquests elements s'han valorat com a positius, negatius o neutres segons els criteris següents:

POSITIU

Quan de la lectura, se'n desprèn que:

- 1 El trastorn mental és habitual i normal, i la seva recuperació és possible.
- 2 Tothom es pot veure afectat per un problema de salut mental al llarg de la vida.
- 3 Demanar ajuda professional facilita la recuperació dels trastorns mentals.
- 4 Una persona amb trastorn mental pot tenir èxit a la vida.
- 5 Les persones amb un problema de salut mental són víctimes d'estigma i discriminació.

NEGATIU

Quan s'ha detectat que:

- 1 El trastorn mental s'associa amb violència, criminalitat o agressivitat.
- 2 El trastorn mental es confon amb una disminució psíquica.
- 3 La persona amb trastorn mental és motiu de burla.
- 4 Els conceptes psiquiàtrics s'utilitzen pejorativament.

- 5 Les expressions populars (*estar pirat, sonat*, etc.) s'usen ofensivament.
- 6 Es relaciona sense justificació, el trastorn mental amb aspectes com la pobresa, el consum de drogues, el suïcidi, etc. La salut mental pot estar relacionada amb alguna d'aquestes circumstàncies, la classificació serà negativa si del tractament de la informació es desprèn alguna de les altres concepcions considerades com a negatives.

Finalment, s'ha considerat com a neutre el contingut que no s'ha pogut classificar en cap de les altres dues categories. Es consideraran neutres les informacions que versin sobre espais de tractament de salut mental o nous fàrmacs, en tant que són notícies que no tenen a veure amb l'estigma.

Les imatges

Tal com afirma Time to change (time-to-change.org.uk) i sosté Obertament (obertament.org), les imatges són extremadament importants a l'hora d'explicar una història i el seu impacte pot ser tan gran com les paraules quan s'utilitzen per expressar-se sobre salut mental.

Les imatges també s'han classificat com a positives, negatives o neutres, segons els criteris següents:

S'han valorat com a negatives quan el missatge que transmeten és estigmatitzador, és a dir, quan les imatges evoquen prejudicis, mites o estereotips. Per exemple, imatges que s'associen amb violència, amb agressivitat o amb

conductes extravagants, salvatges o excèntriques. Així mateix, també són estigmatitzadores, per l'efecte que persegueixen, les imatges enfosquides, de persones tristes, enfadades, desesperades, a túnels, amb la roba estripada i els cabells despentinats, maquillatge corregut, imatges de persones aguantant-se el cap amb les mans o a imatges recurrents com *El crit*, de Munch

S'ha valorat com a positiva una imatge quan aquesta transmet la idea que una persona amb un trastorn de salut mental pot tenir una aparença, una actitud i una vida semblant a una persona que no en té (expressió relaxada, posició serena, relació amb amics i familiars, tenir parella, treball, etc.). Es tracta d'imatges que s'ajusten o s'apropen a la realitat de les persones que viuen amb trastorn mental. És a dir, una persona amb depressió no té un aspecte trist tot el dia. A més a més, s'ha valorat de forma positiva una imatge quan transmetia que es pot buscar ajuda professional (consulta mèdica, teràpia psicològica, cerca d'informació, etc.) o que és important compartir-ho amb amics i familiars (abraçades, situacions d'escolta, converses en un entorn de treball, situació quotidiana d'una parella, etc.).

S'han valorat com a neutres les imatges que no responen a cap de les dues classificacions anteriors i, per tant, la relació de la imatge amb la malaltia mental a l'article és secundària (per exemple: una panoràmica d'una ciutat per il·lustrar un article sobre els índexs

de depressió que s'hi troben, el nom del trastorn escrit a la sorra o a una llibreta, llibres sobre salut mental, un centre sanitari, etc.).

Espai que ocupa la notícia

S'ha valorat i classificat de la manera següent:

- Tema d'obertura: pàgina completa, doble pàgina o notícia principal a una plana amb més notícies
- Tema secundari: columna, faldó o notícia secundària a una plana amb una notícia principal
- Notícia petita: breu

Les fonts periodístiques

Les fonts de la notícia també s'han classificat com a positives, negatives o neutres, atenent als següents criteris:

POSITIVES

- Relacionades directament amb la notícia (professionals de salut mental, associacions i persones que viuen amb un trastorn).
- Contrastades, basades en evidència científica, provinents d'un professional o un centre de prestigi reconegut, que compti amb el consens de la comunitat de la salut mental a Catalunya.
- Importants o necessàries per entendre la notícia.

NEGATIVES

- No relacionades directament amb la notícia.
- No contrastades (per exemple, fonts

pseudocientífiques).

- Irrellevants o innecessàries per entendre la notícia.

S'ha valorat com a neutres aquells articles que reflecteixen fonts tant positives com negatives.

Excel·lència en les fonts

Quan per contrastar la informació s'ha recorregut conjuntament a les fonts següents, la valoració ha estat d'excel·lent:

1 L'expert (professional sanitari, normalment).

2 L'associació (que té una història, un bagatge i un pes en el treball per i des de la comunitat que en legitima l'aportació).

3 Un testimoni en primera persona: com considera Obertament, la primera persona és la base de la lluita contra l'estigma, tant perquè la seva vivència facilita la comprensió de l'audiència, ja que genera molta més empatia, com perquè el fet que surti parlant del seu trastorn sense por és part del seu procés d'apoderament personal, de lluita tant individual com col·lectiva contra la discriminació que pateixen i l'estigma que va associat a l'etiqueta que els han posat.

La rellevància de la salut mental

L'anàlisi ha tingut en compte si la salut mental és el tema central de l'article o és un tema secundari.

Cal esmentar que també s'han analitzat aquells articles que utilitzen termes de salut mental en un sentit no literal (per

exemple, si la paraula *psicosi* s'ha utilitzat per descriure una alarma social o *esquizofrènia* per criticar un comportament incoherent).

L'índex d'estigma

Un cop obtingudes les valoracions de tots els camps analitzats, es pot determinar quines notícies han estat considerades positives, negatives o neutres.

Amb aquestes dades és possible calcular el nivell d'estigma utilitzant la fórmula següent:

$$\text{Nivell estigma} = 10 \times \frac{n.\text{Negatives}}{2 \times (n.\text{Positives} + n.\text{Neutres})}$$

Aquest índex està acotat entre 0 i 10, essent 10 un nivell d'estigma màxim (hi hauria el doble de notícies negatives que de la resta) i 0 el nivell mínim d'estigma (no hi hauria cap notícia valorada com a negativa).

Pel que fa a 2015 el càlcul ha estat el següent:

$$4.3 = 10 \times \frac{47}{2 \times (7 + 47)}$$

Metodologia de l'anàlisi audiovisual

El 2015 s'ha analitzat una selecció aleatòria de 97 peces de ràdio i 81 de televisió.

S'ha dissenyat una metodologia per analitzar aquesta mostra partint dels mateixos paràmetres de qualitat que en la premsa escrita i ampliant-los en els aspectes específics d'aquests dos mitjans.

Aspectes específics de la metodologia audiovisual

Les peces analitzades tant a la ràdio com a la televisió corresponen a espais emesos en diferents hores de la programació diària, de qualsevol dia de la setmana. Formen part d'un programa que o bé ha estat realitzat i produït a Catalunya, o que compta amb un corresponsal.

A totes les peces incloses en l'estudi s'ha parlat de salut mental ja sigui com a tema principal, secundari o utilitzant paraules que defineixen trastorns mentals amb ús metafòric. Es tracta de notícies que formen part de butlletins informatius o de tertúlies, debats, reportatges i entrevistes incloses dins de magazins.

Pel que fa a televisió, s'han analitzat peces de cadenes estatals (TVE, Antena 3, Tele 5) i autonòmiques (TV3) o locals (BTV), de cadenes públiques (TVE, TV3, BTV) i privades (Antena 3, Tele 5).

Pel que fa a la ràdio, el criteri ha estat el mateix: s'han analitzat peces d'emissores d'àmbit autonòmic i estatal, tant públiques (Catalunya Ràdio, Radio Nacional de España) com privades (Rac 1, COPE, Cadena Ser, Onda Cero).

En tots dos casos, s'han analitzat indiscriminadament informacions en llengua catalana i castellana.

L'anàlisi de mitjans audiovisuals consta de dues passes. La primera, fer la transcripció de les peces, i analitzar la peça sobre el text transcrit seguint els mateixos criteris que han servit per valorar com a positius, negatius o neutres el titular, contingut i el peu d'imatge de les notícies en premsa escrita.

La segona, un cop analitzat aquest text, detectar elements d'anàlisi audiovisual, especialment centrats en la veu, l'ús de la imatge i de la gesticulació (aquestes dues últimes, exclusives del mitjà televisiu).

Modulacions de veu – Ironies i sarcasmes

Una de les grans diferències entre el discurs escrit i el discurs oral és la presència de les flexions i modulacions de veu. La detecció de sarcasme o ironia també s'ha valorat en l'estudi.

Gestualitats en la imatge audiovisual

Com en el cas de les modulacions de veu, els programes de televisió poden allotjar moviments corporals que, ja sigui pel seu simbolisme o perquè són molt explícits, poden donar informació (positiva o negativa) a l'espectador. Per tal d'indicar-ho en l'estudi, es comptabilitzen com a «positiu» o «negatiu» i van acompanyats d'una breu descripció. Per exemple, el presentador d'un espai que es pica amb el dit índex el lateral del cap, a l'alçada dels ulls, per indicar que algú pateix un trastorn mental.

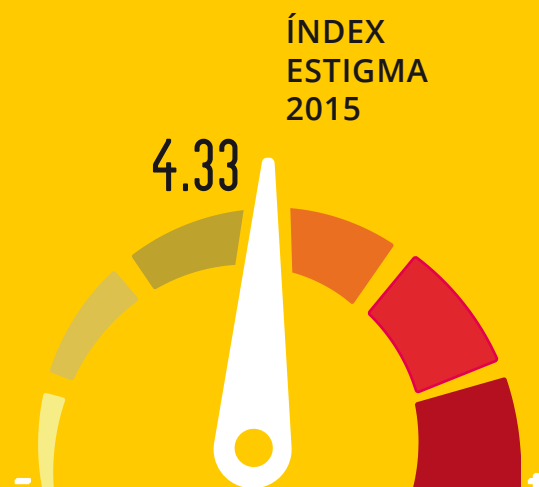

OBSERVATORI DE MITJANS I SALUT MENTAL • INFORME 2015

SALUT MENTAL I VIOLÈNCIA

L'anàlisi a la premsa de 2015 ha atorgat un índex d'estigma del 4,33, una xifra una mica inferior a la de l'any anterior, però que indica que la mala praxi a l'hora d'abordar els temes que afecten la salut mental continua essent excessiva. Les dades de l'informe reflecteixen que 2015 ha estat un any en què s'han produït notícies terribles que han vinculat la salut mental amb criminalitat i violència i en què s'han publicat menys notícies positives sobre salut mental.

www.obertament.org

obertament
PER LA SALUT MENTAL, DÓNA LA CARA

INFORME
REALITZAT PER:

grup de periodistes
Ramon Barnils

HI COL·LABORA

 Obra Social "la Caixa"

 Diputació
Barcelona

 Ajuntament de
Barcelona

 Generalitat
de Catalunya